

РАСПАД ИСТОЧНОГ БЛОКА, ВАРШАВСКОГ ПАКТА И СССР-А И ПОСТХЛАДНОРАТОВСКИ ВОЈНИ И ПОЛИТИЧКИ ИНТЕГРАТИВНИ ПРОЦЕСИ НА ПРОСТОРУ БИВШЕГ СССР-А И У АЗИЈИ

Никола Тошић Малешевић*
Министарство одбране Републике Србије,
Универзитет одбране у Београду, *Војно дело*

Убрзо после краја хладног рата (9. новембра 1989. године) у којем је Источни блок, на челу са Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР) доживео пораз, дошло је до распада поменутог блока (у периоду од 1989. до 1991. године) и његовог војног савеза – Варшавског пакта (1. јула 1991). Ни сам СССР после тога није дуго потрајао, већ се распао 25. децембра 1991. године. Ти догађаји су победницима хладног рата – Западном блоку на челу са Сједињеним Америчким Државама (САД) и његовом војном савезу НАТО-у – пружио велику могућност да овладају просторима некадашњег Источног блока, па и самог бившег СССР-а.

Осећајући велику угроженост, наследница (сукцесор) СССР-а – Руска Федерација (Русија), одмах је настојала да себи прибави каквату такву заштиту. То је довело до постхладноратовских војних и политичких интегративних процеса на простору бившег СССР-а, а касније и у Азији, где су се налазиле државе које су се, такође, осећале угрожене од хегемоније САД, НАТО-а и Западног блока.

Кључне речи: *Сједињене Америчке Државе, Савез Совјетских Социјалистичких Република, Русија, НАТО, Варшавски пакт, Западни блок, Источни блок, хладни рат, економска криза, ЗНД, СДРБ, ШОС, ОДКБ, ПС ОДКБ, ГУАМ*

Увод

Убрзо по капитулацији Немачке (9. маја 1945¹) и Јапана (2. септембра 1945) коначно је, после шест година ратовања,² завршен Други светски рат. Највећа опасност по човечанство, фашистичка/нацистичка идеологија и државе које су је про-

* Аутор је спољни сарадник *Војног дела* и самостални истраживач – мастер историчар.

¹ Иако је Немачка капитулирала 9. маја 1945. године, немачке трупе су у још неким крајевима Европе пружале отпор. Ти последњи отпори коначно су савладани до 15. маја 1945. године.

² Други светски рат трајао је од 1. септембра 1939. године до 2. септембра 1945. године.

мовисале или које су биле на њиховој страни, тзв. силе Осовине (Немачка, Италија, Јапан, Мађарска и Финска), биле су или поражене или су, још крајем рата, прешле на супротну страну (Румунија и Бугарска). Државе антифашистичке коалиције, у првом реду оне које су се активно бориле против Осовине – СССР³ (Русија), САД, Велика Британија и Северна Ирска, Француска, Кина, Југославија, Канада, Аустралија, Нови Зеланд, Јужна Африка и Бразил – прослављале су победу. Међутим, нарочито међу главним силама победницама (СССР и САД⁴), убрзо су на површину избиле разлике у погледу будућег уређења побеђене Немачке, али и света, чему је нарочито допринело то што су САД биле капиталистичка држава са вишепартијским системом, док је СССР био држава са социјалистичким/комунистичким државним уређењем и са једнопартијским системом. Поред тога, све три поменуте државе тежиле су да извуку максималну корист из свог положаја победника и тако што више учврсте и прошире своју позицију великих сила. То је довело до распада победничке коалиције из Другог светског рата и до формирања политичких блокова (Западног или капиталистичког и Источног или социјалистичког/комунистичког) који су се сударали у тзв. хладном рату који је отпочео 24. јуна 1948. године совјетском блокадом америчког, британског и француског сектора окупираног Берлина.⁵

Убрзо су поменути блокови основали и своје војне савезе. Најпре је Западни блок, 4. априла 1949. године, Вашингтонским уговором, формирао свој савез под именом Северноатлантски уговорни савез (*North Atlantic Treaty Organisation*).⁶ Водећа чланица савеза постале су САД, а чланице су биле и: Велика Британија и Северна Ирска, Француска, Италија, Белгија, Канада, Данска, Исланд, Холандија, Луксембург, Норвешка и Португалија. Нешто касније (18. фебруара 1952. године), НАТО-у су приступиле Грчка и Турска. Западна Немачка (СР Немачка) приступила му је 6. маја 1955. године, док је Шпанија постала члан 30. маја 1982. године, у последњој деценији хладног рата. Источни блок није остао дужан на тај изазов, па је основао свој војни савез. Формиран је у Варшави (Пољска) 14. маја 1955. године и назван је Споразум о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи (руски *Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи*), али је у историји остао боље упамћен само као Варшавски пакт, Варшавски уговор или Варшавски савез (са седиштем у Москви). Водећа чланица био је СССР, а остале чланице биле су: Пољска, Румунија, Мађарска, Чехословачка, Бугарска, Источна Немачка (ДР Немачка)⁷ и

³ СССР је био федеративна држава у чијем су саставу биле републике: Русија, Украјина, Белорусија, Естонија, Летонија, Литванија, Грузија, Азербејџан, Јерменија, Казахстан, Узбекистан, Туркестан, Киргизија и Таџикистан. Оне су садржале велики број других аутономних република, аутономних области, аутономних округа и слично. Ове аутономије су опстале и после распада СССР-а, сада у оквиру нових независних држава (бивших република СССР-а).

⁴ Иако је била једна од главних победница Другог светског рата, Велика Британија је толико ослабила да се више није могла сврставати међу главне светске силе – САД и СССР.

⁵ И пре блокаде Берлина било је много сукоба и неспоразума између Источног и Западног блока и сви су водили ка хладном рату.

⁶ Познат је и под називима НАТО уговорни савез, Северноатлантски пакт, Северноатлантски савет, Северноатлантски уговорни савез или само као НАТО. Седиште му се налази у Бриселу (главном граду Белгије).

⁷ Источна Немачка је аутоматски изашла из Варшавског пакта и доспела у НАТО тиме што се, 3. октобра 1990, ујединила са Западном Немачком у јединствену Немачку.

Албанија (која се из чланства повукла 21. августа 1968. године, у знак протеста пошто је Варшавски пакт на челу са СССР-ом извршио инвазију на Чехословачку, али и због погоршаних односа између албанских и совјетских комуниста).

Тако су се два блока и њихови војни савези у наредним деценијама сукобљавали око превласти над светом. Ипак, почетком осамдесетих година XX века полако је почело долазити до промена које су ишле на руку САД и њеним савезницима.

Слабљење СССР-а, Источног блока и Варшавског пакта

У Москви је 10. новембра 1982. године умро Леонид Брежњев, једна од најјачих и највећих политичких фигура Совјетског Савеза, генерални секретар Комунистичке партије СССР-а (КП СССР) и председник Президијума Врховног совјета СССР-а.⁸ Од тада почиње убрзано слабљење СССР-а, Источног блока и Варшавског пакта, будући да је Брежњев био последњи совјетски политичар јаког кова који је могао држати на окупу Источни блок и његов војни савез. По његовој смрти, у периоду 1982–1985. године, на чело СССР-а и КП СССР-а долазили су кадрови осредњег квалитета и способности (Јуриј Андропов и Константин Черненко) који нису умели да се носе са кризом која је већ била у току.

Наиме, иако се то добро прикривало и није се одмах осетило, још од седамдесетих година XX века војни фондови СССР-а били су скоро исцрпљени,⁹ а ситуација је погоршала још неколико крупних догађаја. Најпре је уследила тзв. Друга нафтна криза. Наиме, 7. јануара 1978. године избила је Исламска револуција у Ирану која је потрајала до 1. априла 1979. и завршила се збацивањем монархије у тој земљи и проглашењем Исламске републике. Тај догађај изазвао је велику нестабилност у региону Блиског истока који важи за један од главних произвођача нафте за свету. То се одмах одразило и на светско нафтно тржиште, па је тако, од средине 1979. године, настала поменута светска нафтна криза (у ствари економска криза) која се још више погоршала када је, 22. септембра 1980, избио дуготрајни Ирачко-ирански рат.¹⁰ Криза је потрајала до средине 1985. године, али је оставила дубоке последице од којих се (за разлику од Западног блока и САД) Источни блок и СССР никада нису опоравили¹¹ па се, стога, може рећи да је колапс Совјетског Савеза и Источног блока резултат, поред свега осталог, опште економске катастрофе с краја седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века,¹² иако неки историчари

⁸ Леонид Брежњев је у том тренутку био председник СССР-а.

⁹ Ноам Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Институт за политичке студије, Београд, 1995., стр. 79.

¹⁰ Ирачко-ирански рат трајао је од 22. септембра 1980. до 20. августа 1988. године. Изазвале су га територијалне претензије Ирака на делове Ирана, страх тадашњег ирачког председника Садама Хусеина да ће Иран и његов вођа, ајатолах Рухолах Хомеини, проширити исламску револуцију и на Ирак (истина је да је Хомеини имао таквих жеља) и погранични спорови између Ирака и Ирана на реци Шат-ел-Араб. Рат је био крвав и дуготрајан, а завршио се успостављањем стања пре избијања сукоба.

¹¹ Криза у СССР-у поново ће се појавити средином 1988. године.

¹² Ноам Чомски, *Шта то...*, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 79.

имају другачији став и мисле да је слом СССР-а и Источног блока последица губитка легитимитета комунистичких власти међу становништвом.¹³

На почетак Друге нафтне кризе надовезала се, 24. децембра 1979. године, со-вјетска инвазија Авганистана¹⁴ која се претворила у дуготрајан рат са исламистичким побуњеницима у тој држави (које су убрзо почеле помагати САД и њени савезници из Западног блока и НАТО), исцрпљујући СССР. Још горе, тај догађај је послужио САД и Западном блоку у новој антисовјетској медијској кампањи, као и за нову трку у наоружању, а за то, као што смо већ навели, СССР није имао довољно средстава. Међутим, како није могао да не одговори на такав изазов, и сам је приступио тој трци, трошећи последња средства из војних фондова, иако је земља била у економској кризи.

Затим је дошло до промене на челу САД. Наиме, на председничким изборима 4. новембра 1980. године победио је кандидат Републиканске странке Роналд Реган, присталица чврсте политике према СССР-у и његовим савезницима. Он је 20. јануара 1981. положио заклетву и тиме постао председник САД. Одмах по ступању на дужност отпочео је спровођење политике исцрпљивања СССР-а и његовог подривања. Најпре је појачао трку у наоружању, а затим је, 7. јуна 1982. године, на састанку са поглаваром Римокатоличке цркве папом Јованом Павлом II (који је био Пољак), склопио споразум у библиотеци у Ватикану по којем су се обе стране обавезале да ће на све начине активно радити на подривању СССР-а и држава Источног блока.¹⁵ План се почео примењивати 2. септембра исте године¹⁶ и давао је резултате.

У време Леонида Брежњева, СССР је, како-тако, успешно вођен кроз искушења, али су његовом смрћу, крајем 1982. године, ствари почеле вртоглаво да пропадају. Увиђајући такву ситуацију, власти СССР-а су одлучиле да нешто предузму. Тако је, 11. марта 1985, на место генералног секретара КП СССР-а постављен Михаил Горбачов, присталица реформи на свим нивоима у Совјетском Савезу. Он је кренуо у спровођење свог програма реформи (тзв. „гласност“ и „перестројка“), али оне нису давале резултате већ су, на изненађење свих, па и самог Горбачова, доводиле до даљег слабљења државе и једнопартијског система као и до, крајем 1987. године, првих дезинтегративних процеса који ће довести до краја СССР-а. Међутим, неуспешне реформе у СССР-у имале су последица и у

¹³ Види: Џон Луис Гедис, *Хладни рат – ми данас знамо*, СЛЮ, Београд, 2003, стр. 411-412.

¹⁴ Интервенција СССР-а уследила је на позив авганистанске комунистичке партије која се звала Народна демократска партија Авганистана (НДПА). Она је дошла на власт тзв. Саур револуцијом, 27. априла 1978. године, када је срушила председника Мохамед Дауд Кана и његову владу. Нова комунистичка власт је у Авганистану одмах почела спроводити радикалне реформе, укидајући исламске шеријатске законе, феудалне односе (чији су остаци још били присутни у Авганистану) и сузбијајући клерикализам исламских верских вођа. То је убрзо изазвало стварање опозиције која је, у јесен 1978, отпочела борбу против власти НДПА. Главна опозициона снага били су исламистички побуњеници. Брзо ширење побуне и немогућност да се она угуши уплашила је авганистанску владу која је позвала у помоћ СССР. Леонид Брежњев је, крајем 1979, прихватио позив, па је тако дошло до совјетске интервенције.

¹⁵ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 536.

¹⁶ Исто, стр. 537; Иначе, исти план је примењен и на Југославију, с тим што је активиран нешто касније, 14. марта 1984. године. Види: Милорад Екмечић, *Дуго кретање...*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 537.

осталим државама Источног блока. Под притиском последица економске кризе, трке у наоружању, подривања од стране САД и Западног блока и недостатка подршке у становништву, реформе Горбачова биле су за њих коначан ударац, а нарочито велике последице оставило је одрицање Горбачова од употребе силе унутар Источног блока, почетком августа 1988. године. Све то је, у поменутих државама, довело до јачања антикомунистичке и прозападне опозиције, што је допринело да комунистичке власти све више слабе и, наравно, доводило до слабљења Варшавског пакта. Сам Горбачов који је у међувремену, 1. октобра 1988. године, постао и председник СССР-а,¹⁷ одлучио је да, бар са једне стране, олакша позицију своје земље, наредивши, 15. фебруара 1989, повлачење совјетске војске из Авганистана, окончавајући тиме дуготрајни рат. Ипак, овај потез, будући да је био исто што и признавање пораза, само је још више допринео паду угледа СССР-а и ојачао његове противнике, а допринео је даљем јачању антикомунистичке и прозападне опозиције у Источном блоку. Слабљење СССР-а, Источног блока и Варшавског пакта убрзано се претварало у њихов слом.

Крај хладног рата и пад комунистичких влада у државама чланицама Источног блока и Варшавског пакта

Након само пола године по повлачењу совјетских трупа из Авганистана почеле су да падају власти комунистичких партија у државама Источног блока и Варшавског пакта. То се најпре догодило у Пољској, када је комунистичка влада, услед масовних штрајкова и демонстрација током 1988. године (које су нарочито ојачале када је почетком августа поменуте године Горбачов објавио да СССР неће више употребљавати силу у односима унутар Источног блока),¹⁸ била приморана да дозволи прве вишестраначке парламентарне изборе који су одржани 4. и 18. јуна 1989. Њихови резултати су омогућили да председник владе, 24. августа 1989. године, постане Тадеуш Мазовјецки из антикомунистичког и прозападног покрета „Солидарност”.¹⁹

¹⁷ Сам назив председничке функције у СССР-у у то време често је мењан. Тако је Горбачов од 1. октобра 1988. до 25. маја 1989. био председник Президијума Врховног совјета СССР-а, од 25. маја 1989. до 15. марта 1990. био је председник Врховног совјета СССР-а, а од 15. марта 1990. до 25. децембра 1991. његова функција се и формално називала председник СССР-а.

¹⁸ Штрајкови и демонстрације трајали су од 8. марта до 1. септембра 1988. године.

¹⁹ Покрет „Солидарност” је, иначе, водио Лех Валенса који је, од 22. децембра 1990. до 22. децембра 1995. године, био председник Пољске (био је први на тој функцији који није долазио из партије пољских комуниста која се звала Пољска уједињена радничка партија). Влада Тадеуша Мазовјецког била је коалициона и чинили су је покрет „Солидарност”, Пољска уједињена радничка партија, Савез демократа и Уједињена народна партија. Савез демократа и Уједињена народна партија били су савезници Пољске уједињене радничке партије, али су после пољских парламентарних избора, јуна 1989. године, одлучили да подрже „Солидарност”. Тако су пољски комунисти, иако су ушли у владу Тадеуша Мазовјецког, били мањински партнер, па се може рећи да су изгубили власт у Пољској.

Затим се комунистичка власт, под утицајем догађања у Пољској, почела љуљати и у Мађарској. Први озбиљнији знаци поменутог процеса појавили су се средином новембра 1988. године. Након тога, ситуација се све више погоршавала по комунисте у Мађарској (владајућа комунистичка партија звала се Мађарска социјалистичка радничка партија), тако да су, 7. октобра 1989. године били приморани да дозволе вишестраначке парламентарне изборе.²⁰ Уз то, поменутог дана напустили су комунистичку и прихватили социјалдемократску оријентацију и променили име у Мађарска социјалистичка партија.²¹ Тиме се окончала владавина комуниста у Мађарској.²²

Међутим, највеће последице оставила су догађања у Источној Немачкој (ДР Немачкој). Тамо су се први знаци немира појавили 2. маја 1989, да би пет месеци касније, 2. октобра, отпочеле масовне демонстрације против власти. Оне су све више узимала маха, тако да је власт ДР Немачке била приморана, 9. новембра 1989, да отвори граничне прелазе у Берлинском зиду.²³ Маса народа је, након тога, нагрнула на зид и срушила га, што се сматра за крај тзв. хладног рата. После тог догађаја није више било шанси да Источни блок и Варшавски пакт преживе и опстану на међународној сцени.

Након пада Берлинског зида Источни блок се убрзано растакао. Већ 16. новембра 1989. године избиле су демонстрације у Чехословачкој које су, већ 10. децембра исте године, довеле до пада комунистичке владе и образовања нове, у којој Комунистичка партија Чехословачке, после дуго времена, није имала доминантну улогу.²⁴ Први вишестраначки скупштински избори заказани су за јун 1990. Потреси у Бугарској отпочели су дан након пада Берлинског зида. Дугогодишњег комунистичког вођу Тодора Живкова свргли су са власти његови партијски другови већ 10. новембра 1989. Они су, затим, у наредним месецима припремили даље промене, тако да су 3. априла 1990. године сами окончали своју владавину, напустивши комунистичку идеологију и прихвативши социјалдемократску, те променивши име партије из Бугарска комунистичка партија у Бугарска социјалистичка партија.²⁵ Вишестраначки скупштински избори заказани су за јун 1990. године. У Румунији је, пак, дошло до праве револуције која је избила 16. децембра 1989. После жестоких сукоба комунистичка влада пала је 25. децембра. Тога дана стрељани су дотадашњи румунски комунистички лидер Николае Чаушеску и његова жена Елена. Нови некомунистички румунски председник постао је Јон Илијеску, а вишестраначки скупштински избори заказани су за мај 1990. У Источној Немачкој су комунисти, који од пада Берлинског зида нису више имали велику моћ, коначно сишли са власти 12. априла 1990. године, када је формирана прва некомунистичка влада ДР Немач-

²⁰ Петер Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, CLIO, Београд, 2002., стр. 615.

²¹ Исто, стр. 615.

²² Председник некомунистичке владе у Мађарској постао је Миклош Немет, који је био и последњи комунистички председник владе у тој земљи.

²³ Берлински зид је раздвајао Источни и Западни Берлин. Подигнут је у жеку хладног рата, у другој половини 1961. године. Направљен је, пре свега, да би спречио исељавање Немаца из Источног Берлина (који је био под контролом ДР Немачке) у Западни Берлин (који је био под контролом СР Немачке). Зид је постао један од симбола хладног рата.

²⁴ Председник те владе био је Мариан Чалфа.

²⁵ Тако је некомунистички председник владе Бугарске постао Андреј Луканов, који је био и последњи комунистички председник владе у тој земљи.

ке коју је предводио Лотар де Мезијер. Тако су, до средине априла 1990. године, пале све комунистичке владе у државама чланицама Источног блока и Варшавског пакта. Комунисти су се одржавали на власти још једино у СССР-у који је и сам био опхрван огромним унутрашњим проблемима.

Слом Источног блока, Варшавског пакта и СССР-а

У СССР-у је крајем 1987. године дошло до дезинтегративних процеса који ће довести до његовог слома. Наиме, новембра 1987. године дошло је до међусобних сукоба између Јермена и Азербејџанаца у јерменским градовима Мегри и Капан, а свега три месеца касније, 22. фебруара 1988, избио је прави рат између Јерменије и јерменског становништва у Азербејџану, са једне, и Азербејџана, са друге стране, око аутономне области Нагорно-Карабах.²⁶ Сукоб нису могле да смире чак ни совјетске трупе које су послате у ратно подручје са задатком да успоставе мир. Ситуација се, током наредне 1989. године, још више компликовала. Већ јула 1989. године избили су нереди у Абхазији (аутономној републици у саставу Грузије) између Абхаза (који су желели да створе своју републику, ван састава Грузије) и Грузијаца (који су хтели онемогућити такав развој догађаја) које је, после неколико дана насиља, окончала интервенција совјетске војске.²⁷ Да би ствар била још гора, убрзо су републике-чланице СССР-а почеле доносити декларације о суверености, којима су своје републичке законе стављале изнад савезних закона СССР-а, што је већ јасно указивало да се Совјетски Савез распада. Прву декларацију о суверености донео је Азербејџан, 23. септембра 1989. године, а другу Грузија 9. марта 1990. Међутим, ситуација се даље филмски погоршавала, тако да су поједине републике почеле да проглашавају и независност од СССР-а.²⁸ Најпре је то учинила Литванија, 11. марта 1990, затим је Естонија прогласила декларацију о суверености 30. марта 1990, а Летонија 4. маја 1990. декларацију о независности.

Највећа и најутицајнија република-чланица СССР-а – Русија, и сама је 12. јуна 1990. године, прогласила своју декларацију о суверености, што је оставило поразне последице по СССР. Остале републике федерације које су се још колебале, видевши такав потез њене највеће и најутицајније чланице, почеле су убрзано доносити своје декларације о суверености и независности. Декларацију о суверености је, после Русије, најпре донео Узбекистан (20. јуна 1990), затим Молдавија (23. јуна 1990), Украјина (16. јула 1990), Белорусија (27. јула 1990) и Туркместан (22. августа 1990). Јерменија је прогласила независност 23. августа 1990. године, а Таџикистан је 25. августа 1990. донео декларацију о суверености. Таџикистан је следио Казахстан који је своју декларацију о суверености прокламовао 25. октобра 1990, док је Киргизија то учинила 12. децембра 1990. Тако су,

²⁶ Нагорно-Карабах је регија у Азербејџану, близу границе са Јерменијом, која има јерменску етничку већину. Званично и формално је аутономна област у оквиру Азербејџана, али је фактички потпуно под контролом локалног јерменског становништва које функционише независно од власти Азербејџана.

²⁷ Нереди и насиље у Абхазији трајали су од 16. до 18. јула 1989. године.

²⁸ Иако у пракси прогласи независности нису постајали правоснажни до званичног распада СССР-а, 25. децембра 1991. године, ипак су указивали да СССР не може дуго опстати.

крајем 1990. године, све републике-чланице СССР-а донеле своје декларације о суверености или о независности. Проблеми су се и даље гомилали. Наиме, већ 5. јануара 1991. године избио је Јужноосетијско-грузијски рат због неслагања Осета и Грузијаца око будућег статуса Аутономне Области Јужне Осетије која се налазила у саставу Грузије (Осети су хтели да се уједине са сународницима из Аутономне Републике Северне Осетије која се налази у саставу Русије, док су Грузијци желели да то онемогуће).

Нашавши се у таквој ситуацији, совјетско руководство, на челу са Михаилом Горбачовом, одлучило је, почетком 1991. године, да са руководством република-чланица покрене преговоре о децентрализацији СССР-а, али и да претходно распише референдум на којем би се грађани у свим републикама-чланицама федерације изјаснили да ли прихватају такву децентрализацију и опстанак СССР-а под таквим условима. Руководства неких република-чланица (Русије, Украјине, Белорусије, Казахстана, Узбекистана, Азербејџана, Киргизије, Туркместана и Таџикистана) прихватиле су идеје совјетског руководства, док неке нису (Литванија, Летонија, Естонија, Молдавија, Грузија и Јерменија). Стога је референдум одржан у Русији, Украјини, Белорусији, Казахстану, Узбекистану, Азербејџану, Киргизији, Туркместану и Таџикистану, док је у Литванији, Летонији, Естонији, Молдавији, Грузији и Јерменији тај референдум бојкотован. Референдум је одржан 17. марта 1991. године и резултати су били следећи:

СССР (укупно када се саберу резултати из свих република-чланица у којима је гласано)

за опстанак СССР-а	113.512.812 (77,8%)
против опстанка СССР-а	32.303.977 (22,1%)
неважећи листићи	2.757.817 (1,8%)
број гласалих и излазност	148.574.606 80%) ²⁹

РУСИЈА

за опстанак СССР-а	56.860.783 (71,3%)
против опстанка СССР-а	21.030.753 (26,4%)
неважећи листићи	1.809.633 (2,3%)
број гласалих и излазност	79.701.169 (75,4%) ³⁰

УКРАЈИНА

за опстанак СССР-а	22.110.899 (70,2%)
против опстанка СССР-а	8.820.089 (28%)
неважећи листићи	583.256 (1,8%)
број гласалих и излазност	31.514.244 (83,5%) ³¹

БЕЛОРУСИЈА

за опстанак СССР-а	5.069.313 (82,7%)
против опстанка СССР-а	986.079 (16,1%)
неважећи листићи	71.591 (1,2%)
број гласалих и излазност	6.126.983 (83,3%) ³²

²⁹ Сообщение Центральной комиссии референдума Союза ССР об итогах референдума СССР, состоявшегося 17 марта 1991 г., Правда, 27. март 1991.

³⁰ Исто, Правда, 27. март 1991.

³¹ Исто, Правда, 27. март 1991.

³² Исто, Правда, 27. март 1991.

КАЗАХСТАН

за опстанак СССР-а	8.295.519 (94,1%)
против опстанка СССР-а	436.560 (5%)
неважећи листићи	84.464 (0,9%)
број гласалих и излазност	8.816.543 (88,2%) ³³

АЗЕРБЕЈЦАН

за опстанак СССР-а	2.709.246 (93,3%)
против опстанка СССР-а	169.225 (5,8%)
неважећи листићи	25.326 (0,9%)
број гласалих и излазност	2.903.797 (75,1%) ³⁴

УЗБЕКИСТАН

за опстанак СССР-а	9.196.848 (93,7%)
против опстанка СССР-а	511.373 (5,2%)
неважећи листићи	108.112 (1,1%)
број гласалих и излазност	9.816.333 (95,4%) ³⁵

КИРГИЗИЈА

за опстанак СССР-а	2.057.971 (94,6%)
против опстанка СССР-а	86.245 (4%)
неважећи листићи	30.377 (1,4%)
број гласалих и излазност	2.174.593 (92,9%) ³⁶

ТУРКМЕСТАН

за опстанак СССР-а	1.766.584 (97,9%)
против опстанка СССР-а	31.203 (1,7%)
неважећи листићи	6.351 (0,4%)
број гласалих и излазност	1.804.138 (97,7%) ³⁷

ТАЦИКИСТАН

за опстанак СССР-а	2.315.755 (96,2%)
против опстанка СССР-а	75.300 (3,1%)
неважећи листићи	16.497 (0,7%)
број гласалих и излазност	2.407.552 (94,4%) ³⁸

Будући да је референдум дао повољне резултате, руководства СССР-а и већине република-чланица отпочели су припреме за преговоре о децентрализацији који су били уздрмани вешћу да је још једна република СССР-а – Грузија, прогласила независност 9. априла 1991. Ипак, после четири месеца припрема, 8. јула 1991, почело се са

³³ Исто, Правда, 27. март 1991.

³⁴ Исто, Правда, 27. март 1991. года.

³⁵ Исто, Правда, 27. март 1991. года.

³⁶ Исто, Правда, 27. март 1991.

³⁷ Исто, Правда, 27. март 1991.

³⁸ Исто, Правда, 27. март 1991.

преговорима³⁹ који су трајали до 3. августа 1991. године,⁴⁰ када су совјетско руководство и руководства република (Русије, Украјине, Белорусије, Казахстан, Азербејџана, Узбекистана, Киргизије, Туркместана и Таџикистана) постигле договор који је требало да буде потписан у Москви, 20. августа.⁴¹ Поменутог датума споразум је требало да потпишу совјетско руководство и руководства Русије, Белорусије, Казахстан, Узбекистана и Таџикистана, а на јесен руководства Украјине, Туркместана, Азербејџана и Киргизије.⁴² Договор је подразумевао да у надлежности савезне државе (СССР-а) остају само председник, одбрана (војска) и спољни послови, док би све остале надлежности прешле на републике-чланице. Међутим, поменути споразум никада није потписан, јер су убрзо наступили догађаји који ће довести до коначног краја СССР-а.

Наиме, још 11. децембра 1990. године, директор КГБ-а⁴³ Владимир Крјучков позвао је да се успостави ред на Централној телевизији у Москви. Нешто касније истог дана, Крјучков је захтевао да се у КГБ-у изради план о предузимању мера у случају да се у СССР-у успостави ванредно стање. Будући да се у току 1991. године ситуација у СССР-у све више погоршавала, директор Крјучков и његови истомишљеници у КГБ-у почели су ковати план о спровођењу државног удара, збацивању Горбачова и руководства у републикама-чланицама СССР-а, онемогућавању ступања на снагу споразума о децентрализацији СССР-а и поновног успостављања јаке централне власти која ће обновити стабилност државе и заштити је од, како су мислили, неминовног распада. Крјучков и истомишљеници су у заверу, током године, привукли већи број људи, међу којима и неке важне, утицајне и високе личности СССР-а: министра унутрашњих послова Бориса Пуга, министра одбране Дмитрија Јазова, председника владе Валентина Павлова, потпредседника СССР-а ГенADIЈА Јанајева, заменика председника Савета одбране СССР-а Олега Бакланова, шефа секретаријата председника СССР-а Валерија Болдина и секретара ЦК КПСС Олега Шењина. Знајући да су поменуте особе против споразума о децентрализацији СССР-а, председник СССР-а Михаил Горбачов и председници република-чланица СССР-а – Русије (Борис Јељцин⁴⁴) и Казахстана (Нурсултан Назарбајев⁴⁵), одржали су, 29. јула 1991, састанак на којем су разговарали о могућности да смене са функција учеснике завере.⁴⁶ Међутим, како је Горбачов био озвучен од стране КГБ-а, Крјучков је сазнао за разговор и обавестио саучеснике који су се са-

³⁹ „Многое сложилось бы иначе...”, *Холодное лето 91-го: хроника событий*, Красная Звезда, 16. августа 2003. года.

⁴⁰ Исто, Красная Звезда, 16. августа 2003.

⁴¹ Исто, Красная Звезда, 16. августа 2003.

⁴² Исто, Красная Звезда, 16. августа 2003.

⁴³ КГБ, односно Комитет државне безбедности (руски Комитет государственной безопасности) био је главна совјетска безбедносна и обавештајна служба. Основан је 13. марта 1954. године, а престао постојати 3. децембра 1991. Његов директни наследник је ФСБ, тј. Федерална служба безбедности (руски Федералная служба безопасности) формирана 12. априла 1995. године.

⁴⁴ Борис Јељцин је на функцију председника Русије ступио 10. јула 1991. године. У периоду пре тога, од 29. маја 1990. до 10. јула 1991, био је председавајући Президијума Врховног совјета Русије (данас та функција одговара функцији председника Думе, тј. доњег дома руског парламента).

⁴⁵ Нурсултан Назарбајев је постао председник Казахстана 24. априла 1990. године. И данас је председник те државе.

⁴⁶ На поменутом састанку ипак нису донете никакве одлуке о сменама већ је одлучено да се о томе наставе разговори на неком другом састанку Горбачова, Јељцина и Назарбајева.

стали, 17. августа, у просторијама КГБ-а у Москви где су разменили мишљења о ситуацији у земљи и проучили тек постигнути споразум о децентрализацији СССР-а (који је постигнут 3. августа). На крају састанка закључили су да је споразум катастрофалан, да је ситуација критична, да је држава пред распадом и да је време да се делује, тј. да се покрене државни удар. За дан његовог извођења одређен је 19. август 1991. Завереници су планирали да тог датума оборе Горбачова (ако пре тога не пристане да поништи споразум о децентрализацији и уведе ванредно стање) и руководства република-чланица СССР-а, преузму власт, онемогуће потписивање споразума о децентрализацији и обнове јаку савезну владу. Ситуација је, сматрали су, била повољна и због тога што тог дана Горбачов није био у Москви, већ је (још од 4. августа) био на одмору у својој дачи, у месту Форос, на Криму.

У међувремену, почетком јула 1991. године, збио се још један догађај који је заверенике натерао на акцију. Наиме, државе-чланице Варшавског пакта, на челу са СССР-ом, на састанку у Прагу, 1. јула 1991, одлучиле су да расформирају и распусте Варшавски пакт.⁴⁷ Том одлуком престао је да постојати поменути војни савез, као и Источни блок.⁴⁸

Дана 18. августа 1991. године, код Горбачова на Крим отпутовали су Олег Шењин, Валериј Болдин, Олег Бакланов и Валентин Варењиков који је у то време био заменик министра одбране СССР-а. Они су Горбачову дали ултиматум да до 19. августа ујутру сам поништи споразум о децентрализацији и прогласи ванредно стање или да поднесе оставку и дужност преда свом заменику – потпредседнику СССР-а ГенADIЈУ Јанајеву. Пошто је Горбачов одбио ултиматум, Шењин, Болдин, Бакланов и Варењиков су се вратили у Москву, с тим што су Горбачову прекинули све линије са Москвом, а око његове даче распоредили стражу која се састојала од припадника КГБ-а, којој је било наређено да никада не пушта, па ни самог Горбачова. Вративши се са Крима у Москву касно у ноћ 18. августа, завереници су се 19. августа после поноћи састали у Кремљу, где су основали тзв. Државни комитет (чинили су га Јанајев, Павлов, Пуго, Јазов, Кријучков, Бакланов и још двојица завереника: председник Уније сељака СССР-а Василиј Стародубцев и председник Удружења државних предузећа и индустријских, саобраћајних и комуникационих конгломерата Александр Тизјаков) и прогласили ванредно стање у СССР-у. Недуго затим, Јанајев је потписао декрет у којем је себе прогласио председником СССР-а, а за народ је припремљено објашњење да је то учињено јер је Горбачов, наводно, сувише оболео да би даље могао обављати ту дужност. Затим се, у раним јутарњим сатима 19. августа,⁴⁹ приступило извођењу самог државног удара (који је у историји познат као Августовски пуч). У Москву су, по плану завереника, ушле јединице совјетске војске, све ТВ и радио-станице (и новине), осим државних, угашене су, а функционере и посланике за које се сматрало да ће пружити највећи отпор држав-

⁴⁷ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације, међународни војни савези, програми и тела и бивши међународни војни савези (од 1945. године) у којима учествују или су учествовале европске државе (необјављивани рукопис)*.

⁴⁸ Да ће се Варшавски пакт расформирати, а Источни блок престати да постоји, било је јасно још после пада Берлинског зида, 9. новембра 1989. године. Ипак, њихов формални крај, 1. јула 1991, тешко је пао становништву СССР-а.

⁴⁹ „Многое сложилось бы иначе...”, *Холодное лето 91-го: хроника событий*, Красная Звезда, 16. августа 2003.

ном удару КГБ је задржао у једној војној бази недалеко од Москве. Председник Русије Борис Јељцин био је такође на списку за затварање, али то, из разлога који ни дан-данас нису познати, није урађено, што ће бити, како ће се касније испоставити, одлучујућа грешка завереника.

Јељцин је већ истог дана у преподневним сатима стигао у зграду руског парламента где је са својим сарадницима саставио прокламацију у којој је речено да је државни удар незаконит и захтевало се да војска у њему не учествује.⁵⁰ Проглашен је генерални штрајк и најављено да ће се Горбачов обрати народу. Прокламација је хитно умножена и дељена грађанима широм Москве. Видевши шта се дешава, грађанство је убрзано почело да се окупља око зграде руског парламента⁵¹ где су, на крају, подигнуте барикаде, а донето је и оружје. Са друге стране, пратећи развој дешавања, Геннадј Јанајев је, наредног дана, 20. августа, наредио трупам да нападну грађане на барикадама, заузму зграду парламента и ухапсе руководство Русије на челу са Јељцином. Напад је отпочео у један сат после поноћи 21. августа, али је пропао, будући да су грађани били добро организовани (кризни штаб за одбрану зграде парламента водио је генерал Константин Кобец, посланик и присталица Бориса Јељцина), а ни војници нису били одушевљени добијеним наређењем да нападну грађанство. Стога је, после пропасти напада, министар одбране СССР-а Дмитриј Јазов наредио војсци, у осам сати ујутру, да се повуче из Москве.⁵²

Будући да је било очигледно да је државни удар пропао, завереници су се, у преподневним часовима 21. августа, састали у Министарству одбране. Не знајући шта даље да раде, послали су делегацију Горбачову на Крим, али је он одбио да их прими, и захтевао да му се обнове везе са Москвом. Пошто му је удовољено, Горбачов је одмах поништио све одлуке завереничког Државног комитета, а све учеснике завере разрешио дужности. Тиме је окончан покушај државног удара, а Горбачов се идућег дана, 22. августа, вратио у Москву.

Последице неуспелог државног удара биле су такве да су, супротно жељама организатора, донеле коначни крај СССР-у. Наиме, републике-чланице желеле су да се, обезбеде од неких могућих будућих турбуленција и изненађења, па су убрзано почеле проглашавати отцепљење од СССР-а. Још у току пуча, 20. августа 1991, Естонија је прогласила независност, а убрзо по његовом завршетку исто су учиниле Украјина (24. августа), Молдавија (27. августа), Киргизија (31. августа), Узбекистан (31. августа) и Таџикистан (9. септембра). Затим су независност прогласили Азербејџан (18. октобра) и Туркместан (27. октобра). Због улоге у пропалом државном удару, Комунистичка партија СССР-а је распуштена и забрањена 6. новембра 1991. године, па су комунисти остали без власти и у самом СССР-у.⁵³

⁵⁰ Исто, Красная Звезда, 16. августа 2003.

⁵¹ Зграда руског парламента назива се Бели дом.

⁵² „Многое сложилось бы иначе...”, *Холодное лето 91-го: хроника событий*, Красная Звезда, 16. августа 2003.

⁵³ Комунисти у Руској Федерацији су се, ипак, релативно брзо поново организовали и обновили партију 14. фебруара 1993. године, овај пут под називом Комунистичка партија Руске Федерације. Одмах по обнављању постала је веома утицајна и популарна широм Русије и била је углавном друга, а понекад и прва странка по броју освојених гласова и посланичких места на изборима у Русији. Данас је то, по јачини, броју гласова и присталица и броју посланичких места, друга партија по јачини у Русији.

По завршетку покушаја државног удара, Михаил Горбачов није више био главна и најјача личност у СССР-у. То је сада био председник Русије Борис Јељцин који је стекао велику популарност предводећи отпор завереницима. Будући да је сада у рукама држао сву моћ, Јељцин је, потпуно занемарујући Горбачова,⁵⁴ у јесен 1991. године, са председницима Белорусије Станиславом Шушкевичем и Украјине Леонидом Кравчуком, започео преговоре, овај пут не о децентрализацији већ о гашењу СССР-а. Споразум о томе постигнут је на састанку Јељцина, Шушкевича и Кравчука у ловачкој резиденцији код Вискулија у Бјаловешкој пушћи (шуми)⁵⁵ 8. децембра 1991. године.⁵⁶ Споразумом је предвиђено да од поноћи 26. децембра 1991. године престаје да постоји СССР и да све републике-чланице постају независне државе. Такође је предвиђено да Русија наследи међународноправни континуитет СССР-а, као и да преузме сав његов некадашњи нуклеарни арсенал (што се и догодило закључно са 1994. годином, захваљујући њеном великом утицају на постсовјетском простору;⁵⁷ такође, руска војска повукла се у Русију из свих земаља некадашњег Варшавског пакта и из некадашњих република СССР-а⁵⁸). Споразум је садржао и одредбе о оснивању тзв. Заједнице независних држава (ЗНД) коју би чиниле све бивше републике-чланице СССР-а⁵⁹ (о којој ћемо више говорити у наредном поглављу). Недуго пошто је споразум постигнут, Казахстан је (видевши да је са СССР-ом завршено), 16. децембра 1991. године прогласио независност (тако су Русија и Белорусија остале једине некадашње републике-чланице СССР-а које никада нису проглашавале независност). Председник СССР-а Михаил Горбачов се противио споразуму из Вискулија, јер је веровао да се СССР може сачувати у оној форми која је била предвиђена споразумом који је требало да буде потписан 20. августа. Како, међутим, више није имао праве власти, био је немоћан да спречи његово спровођење. Тако је касно увече 25. децембра 1991, руском председнику Јељцину предао кофер у којем су се налазиле шифре за лансирање нуклеарних пројектила. Тим чином Горбачов је престао да буде председник, а СССР се и званично распао. Двадесет шестог. децембра 1991. године Совјетског Савеза више није било, а његово место заузела је Руска Федерација (званично име државе, али је и даље остала позната као Русија). Тако се завршила једна велика епоха, док је нова била у настајању.

⁵⁴ Борис Јељцин и Михаил Горбачов су још од раније имали велике несугласице. Наиме, Јељцин је заговарао још радикалније реформе у СССР-у од оних које је предузимао Горбачов. Горбачов је пак сматрао да су такви Јељцинови ставови опасност по опстанак СССР-а.

⁵⁵ Вискули се налази у Бјаловешкој пушћи (шуми) у Белорусији. Сама Бјаловешка пушћа (шума) се налази на граници данашњих држава Белорусије и Пољске.

⁵⁶ Никола Тошић Малешеввић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

⁵⁷ Александар Фатић, *Карактеристике новог безбедносног устројства Европе – усмеравање западног Балкана, Војно дело*, бр. 1/2009, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2009., стр. 18.

⁵⁸ Повлачење је, иначе, из држава некадашњег Варшавског пакта кренуло почетком јула 1991, одмах после његовог распуштања, а из некадашњих република СССР-а крајем децембра 1991, одмах по његовом распаду.

⁵⁹ Одредбе о оснивању ЗНД потврђене су убрзо и на састанку у Алма-Ати (данас Алмати) у Казахстану 21. децембра 1991. године (Jelica Kurjak, *Rusija i nacionalni problemi, Međunarodni problemi*, br. 3-4/92, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1992, str. 331).

Заједница независних држава (ЗНД) у периоду 1991–1999. године

Дана 26. децембра 1991. године, одмах по распаду СССР-а, отпочели су нови постхладноратовски војни и политички интегративни процеси на простору бившег СССР-а који ће се касније проширити и на Азију. Наиме, по одредбама споразума из Вискулија, поменутог дана основана је и Заједница независних држава (ЗНД). Разлога за њено формирање било је, може се рећи, више – и спољашњих и унутрашњих. Што се тиче спољашњих то је (и поред новопрокламоване политике Русије која је подразумевала тесну сарадњу са некадашњим хладноратовским противницима – Западним блоком на челу са САД и њиховим војним савезом НАТО-ом, што је повремено прелазило у давање (од стране Русије) неких важних стратешких и политичких уступака Западном блоку⁶⁰) био страх од продора САД, Западног блока и НАТО-а на простор бившег СССР-а.⁶¹ Од унутрашњих разлога најјачи су свакако били они економски. Простор бившег СССР-а је економски био веома испреплетан и повезан⁶² и то се није могло једноставно избрисати. Свакако, ту су биле и јаке културне везе, а администрација Бориса Јељцина имала је још један разлог: и оваква лабава асоцијација независних држава требало је да ублажи шок код руских грађана који је настао распадом СССР-а за који су многи још увек били носталгично везани (за чин распада СССР-а руска опозиција је, иначе, највише кривила директно Бориса Јељцина).⁶³ Дакле, радило се о умањивању последица распада СССР-а.⁶⁴ Чланице оснивачи ЗНД-а биле су Русија, Белорусија, Украјина⁶⁵, Јерменија, Узбекистан, Казахстан, Киргизија и Туркменистан. Нешто касније овој заједници су приступили Таџикистан (26. јуна 1993), Азербејџан (24. септембра 1993), Грузија (3. децембра 1993) и Молдавија (8. априла 1994).

Иако је ЗНД настала у веома неповољним околностима, ипак се одржала. Седиште организације налази се у Минску (главном граду Белорусије).⁶⁶ Њене државечланице су у међувремену потписале многобројне заједничке уговоре и споразуме о сарадњи у економији, одбрани,⁶⁷ спољној политици, итд. Ти уговори су, на неки начин, представљали и очување утицаја Русије на некадашњи простор СССР-а, те спречавање продора неких других сила⁶⁸ чак иако је то Русији доносило и одређе-

⁶⁰ Miljan Filimonović, *Obnova moć i Ruske Federacije – implikacije na međunarodni položaj Republike Srbije*, Zbornik radova *Savremeni međunarodni izazovi* (priređivač Dragan Đukanović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 154-155.

⁶¹ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

⁶² Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Институт за међународну политику и привреду, Нови Сад – Београд, 2008, стр. 157.

⁶³ Исто, стр. 157.

⁶⁴ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

⁶⁵ Украјина је, од 17. децембра 1993, из статуса пуноправног члана прешла у статус придруженог члана, дакле, у нешто нижи ниво чланства у ЗНД.

⁶⁶ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

⁶⁷ Иако има и неке елементе војног савеза ЗНД ипак не представља војни савез.

⁶⁸ Драган Петровић, *Геополитика...*, Прометеј, Институт за међународну политику и привреду, Нови Сад – Београд, 2008, стр. 157-158.

не економске штете. Наиме, Русија је са другим чланицама ЗНД-а развијала економску сарадњу на основу изједначења износа увоза и извоза, што је у пракси значило да је увозила и робу која није оправдавала економске потребе, односно то је чињено из политичких разлога.⁶⁹ Ипак, руска влада је то толерисала, јер је сматрала да је то мала цена у поређењу са губитком утицаја на постсовјетском простору.

Заједница независних држава је, према споразуму из Вискулија, током 1992. и 1993. године⁷⁰ изградила и своје органе. Главни су: Савет шефова држава, Савет председника влада, Савет министара спољних послова, Економски савет, Економски суди Секретаријат ЗНД на челу са Генералним секретаром.⁷¹ Такође, ЗНД има и многобројне ниже савете, комитете, комисије, координационе и консултативне савете и слично (нпр. Савет министара одбране, Савет министара правде, Савет министара унутрашњих послова, Координациони савет транспортних коридора, Консултативни савет руководиоца конзулских служби министарстава спољних послова, итд.⁷²). Ипак, и поред оснивања ЗНД, постсовјетски простор (простор бившег СССР-а) био је бременит огромним проблемима који су оптерећивали све државе поменутог простора.

Сукоби на постсовјетском простору и у Русији и положај Русије (1991–1999)

Период од 1991. до 1996. године

Неколико месеци по распаду СССР-а избио је рат у , 5. марта 1992. године.⁷³ У том региону Молдавије већину становништва чине Руси и Украјинци који нису желели да прихвате резултат распада СССР-а по којем је требало да живе у држави Молдавији⁷⁴ коју нису сматрали својом. Молдавске трупе кренуле су у напад, али се показало да нису довољно снажне да успоставе контролу над Придњестровљем, тим пре што су побуњеницима подршку пружиле руске трупе. Тако је рат окончан молдавским неуспехом, 21. јула 1992. године. Од тада Придњестровље фактички функционише као независна држава,⁷⁵ иако је са аспекта међународног права и Уједињених нација (УН) и даље део Молдавије. У међувремену, завршен је још један рат, а отпочео други. Дана 24. јуна 1992. завршен је Јужноосетијско-грузијски рат. По мировном споразуму, у Јужној Осетији распоређене су руске, осетиј-

⁶⁹ Исто, стр. 157.

⁷⁰ Коначно уобличавање ЗНД-а догодило се у Минску 22. јануара 1993. године.

⁷¹ cis.minsk.by/page.php?id=14

⁷² Исто.

⁷³ Први сукоби избили су још у новембру 1990. године.

⁷⁴ Већину становништва у Молдавији чини романско становништво које говори румунски језик.

⁷⁵ Придњестровље је, иначе, прогласило независност од Молдавије још 2. септембра 1990. године (као одговор на молдавску декларацију о суверености донету 23. јуна 1990) и од тада се сматрало посебном републиком-чланицом СССР-а. По распаду СССР-а, 25. децембра 1991. године, Придњестровље себе сматра посебном независном државом.

ске и грузијске мировне снаге. Међутим, резултат рата је био да од тада Јужна Осетија фактички функционише као независна држава.⁷⁶ Нешто раније, тачније 5. маја 1992. године, нестабилна ситуација у Таџикистану (која је трајала још од краја новембра 1991) кулминирала је избијањем грађанског рата у којем су се, са једне стране, бориле владине трупе, а са друге снаге уједињене опозиције и исламистички побуњеници. Тај конфликт је потрајао и задавао много брига Русији, будући да се Таџикистан граничио са Авганистаном у којем је такође трајао грађански рат који су добијали екстремни исламисти (талибани).⁷⁷

Председник Русије Борис Јељцин мислио је да је завршетком ратова у Придњестровљу и Јужној Осетији добио макар делимични предах и да може да се посвети Чеченији⁷⁸ (која је још 8. јуна 1991. прогласила независност од СССР-а и у којој, од тада, совјетске, а касније руске власти нису имале никаквих овлашћења, иако је Чеченија и даље званично била у саставу СССР-а, односно Руске Федерације⁷⁹), Нагорно-Карабаху (у којем је рат почео 1988. године и још увек трајао) и Таџикистану. Али, делимични предах који је желео није био могућ. Већ 14. августа 1992. године избио је Први абхаско-грузијски рат, када је грузијска влада покушала да успостави власт над Аутономном Републиком Абхазијом.⁸⁰ Абхази су пружили отпор, па су избиле жестоке и кржаве борбе.

Ипак, руска влада на челу са председником Јељцином била је одлучна да заврши ратове у Абхазији и око Нагорно-Карабаха. После доста труда напори руске владе су уродили плодом, па је 12. маја 1994. године окончан рат за Нагорно-Карабах (мировним споразумом је предвиђено да се статус Нагорно-Карабаха коначно одреди у преговорима, али је фактички резултат био да од тада Нагорно-Карабах функционише као независна држава⁸¹). Рат у Абхазији је, пак, престао свега два дана касније, 14. маја 1994, распоређивањем мировних (махом руских) снага. Ипак, за Абхазе је још значајније било то што су још раније (27. септембра 1993) успели да избаце грузијске трупе и тиме фактички добили рат, што је мировним споразумом 14. маја 1994. само и потврђено. Абхазија од тада функционише као независна држава, а званично отцепљење од Грузије прогласила је 26. новембра 1994.

⁷⁶ Независност од Грузије Јужна Осетија је прогласила 21. децембра 1991. године и сматрала се посебном републиком-чланицом СССР-а, а од 26. децембра исте године и посебном независном државом.

⁷⁷ Талибани су у том грађанском рату победили и 27. септембра 1996. године дошли на власт у Авганистану.

⁷⁸ Чеченија је аутономна република у саставу Руске Федерације.

⁷⁹ Први напади на руско становништво у Чеченији које су предузимали чеченски исламистички екстремисти отпочели су јуна 1990. године.

⁸⁰ Абхазија је била аутономна република у саставу Грузије која је била против иступања Грузије из СССР-а. Зато је абхаска влада, 28. августа 1990. (као одговор на декларацију суверености Грузије од 9. марта 1990), донела декларацију о суверености Абхазије. По распаду СССР-а, 25. децембра 1991, Абхази нису желели да признају независну Грузију, па је стога грузијска влада покренула рат са циљем да Абхазију стави под своју контролу.

⁸¹ Нагорно-Карабах је независност прогласио 2. септембра 1991. године. По међународном праву и УН и даље је део Азербејџана. Иначе, по престанку рата 1994. године, до данашњих дана се дешавају повремене оружани инциденти између Азербејџана са једне и Јерменије и Нагорно-Карабаха са друге стране.

Пошто су завршени ратови за Нагорно-Карабах и Абхазију, Борис Јељцин се окренуо Чеченији. Крајем 1994. године, тј. 11. децембра, наредио је руским трупама да упадну у Чеченију и обнове савезну власт. Тако је избио Први рат у Чеченији. Међутим, интервенција је била изведена лоше и траљаво, па се претворила у тежак и крвав сукоб са чеченским исламистичким сепаратистима у којима су ови однели победу, будући да је руска влада била приморана, 31. августа 1996, да потпише мировни споразум са чеченским вођама који је подразумевао повлачење руских трупа из Чеченије (што се и догодило до краја јануара 1997) и решавање питања Чеченије после 31. децембра 2001. године. Тако је Чеченија наставила да функционише као фактички независна држава⁸² иако је званично остала део Русије. Овај неуспешни рат оставио је велике последице међу руском војском и становништвом и изазвао масовну деморализацију и разочарање.

Што се положаја Русије после распада СССР-а тиче, он је, као што смо већ видели, био оптерећен многим сукобима у њеном окружењу на постсовјетском простору, али и у њој самој. Поред Првог чеченског рата, годину дана раније, земљу је потресла уставна криза која је достигла врхунац у јесен 1993.⁸³ Наиме, Јељцинов програм економских реформи (нагли прелазак са социјалистичке на капиталистичку привреду, тзв. „шок” терапија која је ступила на снагу 2. јануара 1992) доносио је више штете него користи и изазвао наглу рецесију и даљу економску кризу.⁸⁴ Том програму супротставио се парламент и руски потпредседник Александр Руцкој. Како су се односи између председника државе и парламента све више погоршавали, Јељцин је, 20. септембра 1993, наредио распуштање парламента иако по уставу није имао та овлашћења. Посланици су се томе успротивили и, 21. септембра, поништили Јељцинов декрет о распуштању, сменили Јељцина, а за вршиоца дужности председника Русије именовали потпредседника Александра Руцкоја.⁸⁵ Убрзо се око парламента окупило мноштво демонстраната који су одобравали одлуке парламента (подигнуте су и барикаде, а донето је и нешто оружја). Међутим, Јељцин и његови сарадници нису се предавали, већ су 28. септембра на демонстранте и парламент послали полицијске снаге. Оне, пак, нису могле разбити демонстранте и посланике и заузети парламент услед јаког отпора (дошло је до правих уличних борби у периоду 28. септембар – 1. октобар), а део њихових припадника је чак пришао демонстрантима. Како је ситуација претила да скроз измакне контроли, послата је војска која је, у раним јутарњим сатима 4. октобра, напала демонстранте и посланике (том приликом употребљени су и тенкови који су гранатирани зграду парламента⁸⁶), разбила их после крвавих борби и, до поднева, заузела парламент.⁸⁷ Тако је уставна криза окончана Јељциновом победом, а он је то искористио тако што је увећао своја овлашћења и обезбедио контролу у парламенту кроз нове парламентарне изборе и доношење новог устава у децембру 1993. године.⁸⁸

⁸² Подсетимо, тако је било још од половине 1991. године.

⁸³ *Време када се пуцало на Бели дом*, Руска реч, 3. октобар 2013. године.

⁸⁴ У коју је СССР упао још средином 1988. године услед Горбачовљевих реформи.

⁸⁵ *Време када се пуцало на Бели дом*, Руска реч, 3. октобар 2013. године.

⁸⁶ У томе се огледа и одређена иронија. Наиме, Борис Јељцин је засуо гранатама ону исту зграду из које је само две године раније, августа 1991, руководио отпором против пучиста.

⁸⁷ *Време када се пуцало на Бели дом*, Руска реч, 3. октобар 2013. године.

⁸⁸ Исто, Руска реч, 3. октобар 2013. године.

Руска међународна политика, пак, у периоду од 1991. до 1996. године, одликовала се спољнополитичком дезоријентисаношћу и зависношћу државе од Запада.⁸⁹ У том раздобљу Русија је, као што смо већ раније у тексту напоменули, правила доста стратешких и политичких уступака Западном блоку, САД и НАТО-у у замену за финансијску помоћ и добијање кредита.⁹⁰ У томе је велику улогу играла новопрокламована политика тесне сарадње са некадашњим хладноратовским противницима коју је активно заступао и спроводио министар спољних послова Андреј Козирјев.⁹¹ Ипак, таква политика није доносила жељени резултат, будући да се испоставило да је Запад, на челу са САД, игнорисао све руске интересе и није се понашао нимало партнерски (главни разлог за то јесте што су, будући да су добили хладни рат, сматрали да треба да се питају за сва међународна и светска питања и дешавања и да Руси треба да признају пораз, да не могу постављати никакве услове и да треба да признају надмоћ Запада и САД). Такви ставови Запада полако су довели до отрежњења Бориса Јељцина, па је, још док је рат у Чеченији трајао, прихваћена нова политика коју је заступао Јевгениј Примаков.

Период од 1996. до 1999. године

Незадовољство политичких кругова у Русији понашањем Западног блока и САД почело је да избија половином 1995, а нарочито од 3. септембра 1995. године,⁹² када је НАТО јавно објавио намеру да у своје редове жели да прими и бивше чланице Варшавског пакта, тј. да се шири на Исток.⁹³ Како је незадовољство у наредним месецима све више расло, председник Русије Борис Јељцин је одлучио да је време да се спољна политика мења, а са њом и министар спољних послова. Андреј Козирјев је са места министра спољних послова Русије смењен 6. јануара 1996. године, а нови министар постао је, 9. јануара 1996, Јевгениј Примаков, дотадашњи директор Спољне обавештајне службе (Служба внешней разведки).⁹⁴ Са њим су Јељцин и Русија прихватили нову спољну политику. Примаковљева начела била су једноставна – Русија одбацује строго антизападњаштво из времена

⁸⁹ Miljan Filimonović, *Obnova moći Ruske Federacije...*, Zbornik radova *Savremeni...* (priređivač Dragan Đukanović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 154.

⁹⁰ Isto, str. 154-155.

⁹¹ Андреј Козирјев постао је министар спољних послова Русије 11. октобра 1990. године.

⁹² Dejan Gajić, *Proces širenja NATO-a u Evropi, Međunarodni problemi*, br. 3/2009, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 284.

⁹³ То је било у супротности са договорима о неширењу НАТО-а на Исток. Наиме, председник САД, Џорџ Буш Старији је, на самиту на Малти 2-3. децембра 1989, председнику СССР-а Михаилу Горбачову дао обећање да се НАТО неће ширити на Исток. У замену за то Горбачов је, са своје стране, обећао Бушу Старијем да СССР неће употребљавати силу у Источном блоку, да ће повући војску из земаља Варшавског пакта и да неће правити сметње уједињењу Немачке. Договор је потврђен на састанку министара спољних послова САД Џејмс Бејкера и СССР-а Александра Бесмертног, 9. фебруара 1991, када је Бејкер Бесмертног дао „гвоздене гаранције” да се НАТО неће ширити на Исток.

⁹⁴ Спољна обавештајна служба (Служба внешней разведки) формирана је 18. децембра 1991. године. Представља једну од неколико безбедносно-обавештајних служби Руске Федерације. Јевгениј Примаков био је њен директор од 18. децембра 1991. до 9. јануара 1996. године.

СССР-а, али и политику тесне сарадње са Западом из периода 1991–1996.⁹⁵ Главни циљ биће наглашавање статуса Русије као велике силе и равноправно партнерство са Западом.⁹⁶ Да би се то остварило, потребно је да Русија најпре уђе у фазу *акумулације*, тј. опоравка и прикупљања снага, а затим би се прешло на фазу *реализације* у којој би акумулирани капацитети требало да се изразе у порасту међународног значаја Русије и порасту међународне прихваћености њене нове улоге.⁹⁷ Са доласком Јевгенија Примакова на место министра спољних послова, у Русији је отпочела фаза *акумулације*. Ипак, треба нагласити да главна компонента нове руске спољне политике није било сузбијање западног и америчког утицаја, већ доказивање да је Русија и даље значајна на међународном плану.⁹⁸ Стога је и даље настојала да блиско (не више и тесно) сарађује са Западом и САД.

Међутим, ти нови почеци Русије били су тешки, спори и мукотрпни. И даље је трајала економска криза која се чак погоршавала. Истина, 27. јуна 1997. руска влада је постигла успех тиме што је коначно испословала мир у Таџикистану, где су, уз руску помоћ, влада, са једне, и опозиција и исламистички побуњеници, са друге стране, постигли компромисно решење (које је, истина, било нешто боље по владу, али је земљи коначно донело мир). У мају наредне године, тачније у периоду 20–26. маја 1998, избио је краткотрајни Други абхаско-грузијски рат када је, уз руску неоружану подршку, угушена побуна локалних Грузијаца против абхаских власти. Али, задовољство због још два решена конфликта на постсовјетском простору није дуго потрајало. Економска криза у Русији се у 1998. години толико продубила да је влада морала прогласити банкрот 17. августа 1998. Због тога је већи део друге половине 1998. и сам почетак 1999. године био обележен даљом великом стагнацијом, тако да се земља почела опорављати од финансијског краха тек крајем јануара 1999. И баш када се чинило да се ситуација, бар на економском фронту, поправља, на међународном плану је, марта 1999, постало јасно да Русија више не може, чак ни блиско сарађивати са Западним блоком, САД и НАТО-ом.

Савезна држава Русије и Белорусије (СДРБ) у периоду од 1996. до 1999.

Једна од првих акција нове спољне политике Русије (која се примењивала од почетка јануара 1996) било је зближавање са суседном Белорусијом. Подсетимо, Русија и Белорусија биле су једине републике-чланице СССР-а које никада нису објављивале отцепљење као што су то радиле остале, а то је била солидна основа за склапање савеза, што је, на иницијативу Белорусије, и урађено 2. априла 1996.

⁹⁵ Miljan Filiponović, *Obnova moći Ruske Federacije...*, Zbornik radova *Savremeni...* (priređivač Dragan Đukanović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 154.

⁹⁶ Isto, 154-155.

⁹⁷ Isto, str. 155.

⁹⁸ Jeffrey Mankoff, *Russia and the West: Taking the Longer View, The Washington Quarterly*, number 2/2007, The MIT Press, Washington DC, 2007, p. 124.

године, када је, договором у Минску, створена Заједница Русије и Белорусије.⁹⁹ Већ наредне године, 2. априла 1997, у Москви је ојачано заједништво, а Заједница преименована у Савез Русије и Белорусије (касније је још једном преименована у Савезна Држава Русије и Белорусије). Даљи кораци предузети су 25. децембра 1998. године потписивањем Московских споразума који су омогућили већу политичку, социјалну и економску интеграцију Русије и Белорусије.¹⁰⁰

Савезна Држава Русије и Белорусије (СДРБ) представља међународну организацију која има конфедерални статус (савез суверених и независних држава). Њени главни органи су: Виши државни савет савеза, Парламентарна скупштина савеза, Стални савет економија савеза и Генерални савет савеза, а постоји још и низ мање важних органа.¹⁰¹ Ова организација нема стално седиште, а њени органи наизменично заседају у Москви и Минску.

Заокрет Русије и убрзавање војних и политичких интегративних процеса

Период од 1999. до 2000. године

Као што је већ речено, Русији је марта 1999. постало јасно да се више, чак ни блиско, не може сарађивати са Западним блоком, САД и НАТО-ом. Наиме, НАТО је најпре, 12. марта 1999, примио у своје чланство некадашње чланице Варшавског пакта – Пољску, Чешку и Мађарску (што је представљало драстично кршење договора из 1989. и 1991. године¹⁰²), а онда је, свега дванаест дана касније, 24. марта, отпочео, без одобрења Уједињених нација (УН), бомбардовање, тј. агресију на Савезну Републику Југославију (Србију).¹⁰³ У тренутку када је агресија отпочела, руски председник владе Јевгениј Примаков¹⁰⁴ био је у авиону изнад Атлантског океана, а ишао је у договорену посету САД. Сазнавши за почетак агресије на СР Југо-

⁹⁹ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² Види фусноту 93.

¹⁰³ Агресија НАТО-а на СР Југославију (Србију) (24. март – 10. јун 1999) била је део тзв. ратова за југословенско наслеђе (27. јун 1991 – 13. август 2001) који су пратили распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) у току којих је Западни блок, на челу са САД, подржавао хрватску, словеначку, бошњачку и албанску страну, а Русија (колико је могла, с обзиром на тешку ситуацију у којој се наша током распада СССР-а и последицама које је тај догађај оставио на њу током деведесетих година XX века) српску и делимично македонску страну. Ови ратови су још раније утицали на став Русије. Тако је, на пример, НАТО бомбардовање (агресија) Републике Српске у Босни и Херцеговини (30. август – 14. септембар 1995) био један од више разлога (заједно са, на пример, у септембру 1995. објављеном намером НАТО-а да се шири на Исток) промене спољне политике Русије почетком јануара 1996. године. Иначе, Запад и Русија и данас, на простору бивше СФРЈ, стоје на истим позицијама као и током ратова за југословенско наслеђе 1991–2001.

¹⁰⁴ Јевгениј Примаков је, 11. септембра 1998, са места министра спољних послова прешао на место председника владе Русије.

славију, наредио је отказивање посете, окретање авиона и повратак у Русију.¹⁰⁵ Тај Примаковљев потез симболично је означио и заокрет Русије од политике блиске сарадње са Западом. Од тада почиње јачање Русије на унутрашњем и спољнополитичком плану¹⁰⁶ и она ће се од тада трудити да где год може, у што већој мери, сузбије западни и амерички утицај.

Али, као што је почетак 1996. године био тежак и мукотрпан, ни почетак 1999. године није био ништа другачији. Свега пет месеци након заокрета, Русија се поново нашла у ратовима. Дана 7. августа 1999. избио је рат у Дагестану¹⁰⁷ када су се побунили локални исламистички сепаратисти уз подршку чеченских исламистичких сепаратиста који су, синхронизовано и у договору са дагестанским побуњеницима, извршили инвазију из Чеченије. Руска војска била је изненађена, тако да су у прва два дана чеченско-дагестански исламистички побуњеници (иако нису имали подршку већине народа у Дагестану) остварили значајне успехе. То је довело до тога да је руски председник Јељцин, 9. августа, сменио са места председника владе (премијера) Сергеја Степашина (који је на тој функцији, 12. маја, заменио Јевгенија Примакова) и за вршиоца дужности премијера поставио Владимира Путина, дотадашњег директора Федералне службе безбедности¹⁰⁸ (који је убрзо, 16. августа, и формално именован за председника владе). Његово именовање променило је ситуацију. Руске трупе су реорганизоване и, 23. августа, зауставиле су непријатељску офанзиву кренувши у противнапад. Само два дана касније, 25. августа, руска војска почела је масовне ваздушне ударе по Чеченији, чиме је започет Други рат у Чеченији. До 14. септембра угушена је побуна у Дагестану, а већ 1. октобра руска војска је отпочела и копнени напад на Чеченију.

У међувремену, у самом врху власти Русије, дошло је до велике промене. Наиме, политички кругови у Русији су, још од марта 1999, све више изражавали незадовољство сувише опрезном политиком Бориса Јељцина према Западу (Јељцин је уз то, поменуте године, имао све више здравствених проблема који су му отежавали рад на председничкој функцији) и желели да на чело земље дође енергичнији човек. Таква човек пронађен је у лику руског председника владе Владимира Путина. Стога је Јељцин (који се и сам сложио да га Путин замени) поднео оставку на место председника Русије 31. децембра 1999. године.¹⁰⁹ У опроштајном говору Јељцин је од народа затражио опроштај што Русију није могао извући из кризе. Поред осталог, рекао је: „*Оно што нам се чинило тако обичним показало се као тешко, неостварљиво. Молим опроштај за то што нисам оправдао наде оних људи који су веровали да једним кораком можемо прескочити из тоталитарне прошлости у светлу, богату и*

¹⁰⁵ *Crimea Is Putin's Revenge. On March 24, 1999, the U. S. Bombed Kosovo. Putin has been planning his payback ever since.*, www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/03/putin_s_crimea_revenge_ever_since_the_u_s_bombed_kosovo_in_1999_putin_has.html

¹⁰⁶ Драган Петровић, Драган Ђукановић, *Стубови спољне политике Србије – ЕУ, Русија, САД и Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012., стр. 40-41.

¹⁰⁷ Дагестан је аутономна република у саставу Руске Федерације. Има дугачку границу са Чеченијом.

¹⁰⁸ Владимир Путин је био директор Федералне службе безбедности од 25. јула 1998. до 9. августа 1999. године.

¹⁰⁹ *Petnaest godina od dolaska Putina n avlast – da nkada je Rusija ponovo oživela*, www.nspm.rs/savremeni-svet/petnaest-godina-od-dolaska-putina-na-vlast-dan-kada-je-rusija-ponovo-ozivela.html?alphabet=I

цивилизовану будућност. Желим да знате да сам **саосећао са вашим тегобама**. Сада одлазим. Урадио сам све што сам могао. Долази ново покољење, покољење оних који могу да ураде боље и више.”¹¹⁰ За вршиоца дужности председника Русије постављен је Владимир Путин, који је, после победе на председничким изборима, 26. марта 2000, постао председник Русије 7. маја исте године.

Убрзо по Путиновом доласку на власт, усвојена је, априла 2000. године, нова војна доктрина Руске Федерације која је заменила стару из новембра 1993. (у којој је било процењено да Русији не прети велика спољашња опасност¹¹¹). У новој војној доктрини тежиште је стављено на борбу против тероризма, али и на одбрану државе од класичних облика војног угрожавања са стране¹¹² (дакле, скоро потпуна супротност доктрини из 1993. године). Тако се, као основне спољашње претње Русији, наводе: територијалне претензије према Русији и мешање у њене унутрашње ствари; покушаји да се игноришу и занемаре интереси Русије при решавању проблема међународне безбедности и да се спречава њено учвршћивање као једног од утицајних центара вишеполарног света; постојање оружаних конфликта, пре свега у близини њених граница и граница њених савезника; стварање и повећавање групација војске и сила којима се нарушава створени баланс снага у близини руске границе и граница њених савезника; ширење војних блокова и савеза на штету безбедности Русије; увођење страних војски на територије држава у окружењу Русије и њој пријатељских земљама уз нарушавање Повеље Уједињених нација; стварање, опремање и припремање оружаних формација и група на територијама других држава ради њиховог пребацивања за дејство на територији Русије и њених савезника; напади и оружане провокације на војне објекте Русије лоциране на територијама других држава, као и на објектима на границама и на Светском океану; дејства усмерена на подривање глобалне и регионалне стабилности, поред осталог и путем ометања рада руског државног и војног руководства, нарушавања функција стратешких нуклеарних снага, система упозорења о ракетном нападу, ПВО, контроле космичког пространства, итд.; непријатељска дејства информационо-техничког и информационо-психолошког карактера која наносе штету војној безбедности Русије и њених савезника; дискриминација, нарушавање права, слобода и законитих интереса грађана Русије у иностранству и међународни тероризам.¹¹³ Русија је почела одмах да поступа по овој доктрини.

Што се тиче Чеченије, до краја истог месеца када је Владимир Путин и званично постао председник Русије, тј. до 31. маја 2000, руске трупе поразиле су чеченске исламистичке сепаратисте (са којима су водиле тешке борбе од 1. октобра 1999) и ставиле целу Чеченију под своју контролу. Од тада је Други рат у Чеченији прешао у тзв. герилску фазу, а чеченски сепаратисти више нису били примарна опасност по суверенитет и територијални интегритет Руске Федерације и било је само питање времена када ће се и та фаза завршити руском победом, чиме би рат био окончан.

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ Мирослав Младеновић, Зоран Килибарда, Слађан Милосављевић, „Постхладноратовске” промене безбедносних и стратешких концепција Руске Федерације, Војно дело, бр. 3/2013, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2013, стр. 43.

¹¹² Исто, стр. 46.

¹¹³ Исто, стр. 46.

Шангајска организација за сарадњу (ШОС)

Доласком на власт Владимира Путина Русија се почела убрзано економски и политички опорављати, а замах су добили и војни и политички интегративни процеси на простору бившег СССР-а¹¹⁴ и у Азији. Дана 15. јуна 2001. године Русија, Кина, Казахстан, Киргизија, Узбекистан и Таџикистан основале су војни савез. Разлози за његово стварање били су спречавање продора НАТО-а, САД и Западног блока на подручје централне Азије,¹¹⁵ али и избегавање потенцијалних сукоба између Русије и Кине на том подручју.¹¹⁶ Идеја је била да се, уместо сукоба, на поменутом подручју успостави сарадња између Русије и Кине, а циљ је успешно постигнут формирањем овог савеза.¹¹⁷ Додатни разлог за формирање савеза био је и тај што се Кина све више осећала угроженом од САД, али у исто време и све моћнијом, јер је од реформи, уведених 1978. године, све више и константно напредовала на унутрашњем и спољашњем плану.

Почеци овог савеза настали су половином деведесетих година XX века. Први документ који је водио његовом стварању био је Споразум о продубљивању војног поверења у пограничним крајевима од 26. априла 1996. године, који су у Шангају (Кина) потписали Русија, Кина, Казахстан, Таџикистан и Киргизија, а следио му је Споразум о смањивању војних снага у пограничним крајевима, који су у Москви 24. априла 1997. године потписале исте државе.¹¹⁸ Затим је дошло до стварања самог војног савеза. Поменутог дана (15. јуна 2001) у Шангају, Русија, Кина, Казахстан, Таџикистан и Киргизија (којима се сада прикључио и Узбекистан),¹¹⁹ донеле су Декларацију о Шангајској организацији за сарадњу (том декларацијом је основан савез, а такође је по њој добио име) и у исто време потписале Споразум о добросуседству и пријатељској сарадњи.¹²⁰ На наредним састанцима, 7. јуна 2002. у Санкт Петербургу и 29. маја 2003. у Москви, формиран су и сви органи савеза.¹²¹

Седиште војног савеза налази се у Пекингу. Његови главни органи су: Савет шефова држава, Савет председника влада, Савет министара спољних послова, Савет националних координатора, Регионална антитерористичка организација и Секретаријат на челу са Генералним секретаром, а постоји и низ мањих органа.¹²²

¹¹⁴ Овом приликом ћемо напоменути да је на постсовјетском простору дошло и до формирања већег броја економских организација од којих је најважнија Евроазијска економска унија (ЕЕУ) коју чине Русија, Белорусија, Казахстан, Јерменија и Киргизија. Међутим, у овом раду нећемо се бавити економским организацијама (осим ако нису у исто време и војне или политичке, као што је, на пример, ГУАМ о којој ћемо говорити касније у тексту), јер смо се, као што у самом наслову рада пише, сконцентрисали само на војне и политичке интегративне процесе на постсовјетском простору, па према томе и на организације које су из њих проистекле.

¹¹⁵ Централна Азија је постсовјетски простор и у њој се налазе државе које су биле чланице СССР-а. То су: Казахстан, Узбекистан, Туркместан, Таџикистан и Киргизија.

¹¹⁶ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹¹⁷ Исто.

¹¹⁸ Исто.

¹¹⁹ www.sectesco.org/EN123/AntiTerrorism.asp

¹²⁰ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹²¹ Мирослав Младеновић, Зоран Килибарда, *Шангајска организација за сарадњу, Војно дело*, бр. 1/2011, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2011, стр. 26.

¹²² Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

У наступајућим годинама савез се ширио. Најпре је Монголија добила статус посматрача (17. јуна 2004), а наредне године то су постали Иран, Индија и Пакистан (све три 23. јуна 2005). Статус партнера у дијалогу, 16. јуна 2009. године, добили су Белорусија и Шри Ланка, а Авганистан је, 7. јуна 2012, постао посматрач, док је Турска, истог дана, добила статус партнера у дијалогу (иако је чланица НАТО-а). Даље, 10. јула 2015. године, Белорусија је унапредила свој статус у посматрача, а истог дана партнери у дијалогу постали су Јерменија, Азербејџан, Камбоџа и Непал. Индија и Пакистан су, пак, 24. јуна 2016. године постали пуноправни чланови савеза.

Са друге стране, и ривал није мировао. Наиме, НАТО се све више ширио на Исток ка руским границама и примао нове чланице, некадашње чланице Варшавског пакта, СФРЈ и СССР-а. Тако су у чланство НАТО-а, 29. марта 2004, примљени Естонија, Летонија, Литванија, Словачка, Словенија, Румунија и Бугарска, 1. априла 2009. године Хрватска и Албанија, а 5. јуна 2017. године и Црна Гора.

Организација договора о колективној безбедности (ОДКБ) и Парламентарна скупштина ОДКБ-А (ПС ОДКБ)

После формирања ШОС-а, Русија је настојала да оснује још један војни савез, како би се што више онемогућио евентуални продор НАТО-а, САД и Западног блока на постсоветски простор и који би, овај пут, обухватао само чланице некадашњег СССР-а. И овом приликом, као и при формирању ШОС-а, Русија је имала солидан темељ за његово стварање. Наиме, први корак ка стварању ОДКБ-а¹²³ постављен је, исто као код ШОС-а, у деведесетим годинама XX века. Дана 15. маја 1992. године, у Ташкенту (главном граду Узбекистана), Русија, Јерменија, Казахстан, Таџикистан, Киргизија и Узбекистан потписали су Договор о колективној безбедности, који је ступио на снагу 20. априла 1994. (по томе се ОДКБ данас назива и Ташкентски пакт, Ташкентски уговор или Ташкентски савез).¹²⁴ Договор су, током 1993. године, потписале и Грузија (9. септембра), Азербејџан (24. септембра) и Белорусија (31. децембар). Ипак, Азербејџан, Узбекистан и Грузија су, 2. априла 1999, повукле своје потписе са поменутог споразума. То, међутим, није зауставило процес стварања ОДКБ-а. Већ 15. маја 1999. године Договор о колективној безбедности је обновљен (будући да је првобитно било одређено да траје пет година),¹²⁵ а на састанку у Кишиуу¹²⁶ (главном граду Молдавије), 7. октобра 2002. године, Русија, Белорусија, Јерменија, Казахстан, Таџикистан, Киргизија и Молдавија донеле су коначну одлуку да се оснује војни савез и том приликом су донели његов Устав и споразум о правном статусу (Молдавија се, у међувремену, предомислила и повукла своје потписе са поменутих споразума, те тако није постала члан ОДКБ). Наредне године, 18. септембра 2003, Устав и споразум су ступили на снагу, чиме је ОДКБ био основан.¹²⁷

¹²³ Назива се и Организација уговора о колективној безбедности (ОУКБ).

¹²⁴ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹²⁵ Зоран Килибарда, *Безбедностне интеграције у постсоветском простору – Организација уговора о колективној безбедности, Војно дело*, бр. 1/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010, стр. 96.

¹²⁶ Град се назива и Кишињев.

¹²⁷ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

Званични циљеви ОДКБ-а јесу одржавање мира, одржавање међународне и регионалне безбедности и стабилности, заштита (на колективној основи) независности, територијалног интегритета и суверенитета држава-чланица.¹²⁸ Такође, предвиђено је да ОДКБ делује на очувању демократског поретка заснованог на општепризнатим принципима међународног права.¹²⁹ Основни правци његове делатности су: развијање вишестране политичке сарадње и сарадње у војној области, супростављање међународном тероризму и екстремизму, илегалној трговини људима, наркотицима, оружјем и другим забрањеним средствима.¹³⁰

Седиште савеза налази се у Москви. Главни органи су му: Савет колективне безбедности кога чине шефови држава-чланица, Савет министара спољних послова, Савет министара одбране, Комитет секретаријата савета безбедности, Обједињени штаб одбране ОДКБ-а, Колективна сила ОДКБ-а и Секретаријат на челу са генералним секретаром.¹³¹ Ту је још низ координационих тела. Такође, при Савету колективне безбедности постоји Комисија за војно-економску сарадњу, при Савету министара спољних послова је Радна група за Авганистан, а при Комитету секретаријата савета безбедности Радна група експерата за борбу против тероризма.¹³² Један од нижих органа је Стални савет који има свој секретаријат и своје ниже структуре као обавештајне структуре, научно-експертски савети и Међународни антитерористички медијафорум.¹³³ Дана 4. фебруара 2009,¹³⁴ државе-чланице ОДКБ-а (осим Белорусије¹³⁵ и Узбекистана) постигле су споразум о стварању заједничких колективних војних снага за брзо реаговање¹³⁶ који је ступио на снагу 14. јуна исте године. Њихов задатак је реаговање на спољну војну агресију, извођење антитерористичких операција, борба против међународног криминала и трговине дрогом и отклањање последица природних катастрофа.

Током година ОДКБ је све више јачала и прерасла у респектабилан војни савез, иако се, по броју нових чланица, није много ширила. У њу се, 16. августа 2006. учланио Узбекистан, али се 28. јуна 2012. ишчланио, јер је сматрао да је довољно чланство у ШОС-у. Временом су земље ОДКБ-а закључиле да ова организација, у суштини савез, не треба да буде ограничена само на постсовјетски простор већ да треба да прима и државе ван тог простора.¹³⁷ То се најбоље одразило у Парламентарној скупштини ОДКБ-а.

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ Исто.

¹³⁰ Исто.

¹³¹ www.odkb-csto.org

¹³² Исто.

¹³³ Исто.

¹³⁴ Зоран Килибарда, *Безбедносне интеграције...*, Војно дело, бр. 1/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010, стр. 95.

¹³⁵ Белорусија је потписала споразум нешто касније исте године, тачније 20. октобра.

¹³⁶ Које јединице оружаних снага држава-чланица ОДКБ-а чине те снаге види у: Мирослав Младеновић, Зоран Јефтић, Горан Мандић, *Организација уговора о колективној безбедности између илузије и анти-НАТО*, Војно дело, бр. 1/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015, стр. 87.

¹³⁷ Треба напоменути да постоје тежње да се ШОС и ОДКБ споје у јединствени војни савез.

Парламентарна скупштина ОДКБ-а је, као посебно тело (по угледу на слично тело које је основао НАТО – Парламентарну скупштину НАТО-а¹³⁸), основана 16. новембра 2006. године у Санкт Петербургу (Русија), где му се и данас налази седиште.¹³⁹ Ово тело представља везу између војног савеза ОДКБ са парламентарима држава-чланица. Такође, у њему статус посматрача могу имати и државе које нису чланице ОДКБ-а. Главни органи су: Савет (који чини председник скупштине ОДКБ и председници или њихови заменици, скупштина држава-чланица ОДКБ-а), председник скупштине ОДКБ, потпредседник скупштине ОДКБ, Информационо-аналитички правни центар, Експертско-консултативни савет, Координациони савет председника комитета и комисија одбране и безбедности у скупштинама држава-чланица ОДКБ-а и Секретаријат на челу са начелником.¹⁴⁰ Одлуке у скупштини доносе се простом већином и нису обавезујуће. У свом саставу Парламентарна скупштина ОДКБ-а има три комисије: комисију за питања одбране и безбедности, комисију за политичка питања и питања међународне сарадње и комисију за друштвено-економска и правна питања.¹⁴¹

У свом раду Парламентарна скупштина ОДКБ разматра питања која се тичу сарадње држава-чланица ОДКБ-а на међународном плану, у војно-политичкој, правној и у другим областима.¹⁴² Припрема одговарајуће препоруке које се подносе Савету колективне безбедности ОДКБ-а и другим члановима тог војног савеза, као и скупштинама држава-чланица.¹⁴³ Затим, ПС ОДКБ усваја моделе законских аката који имају за циљ регулисање правних односа у надлежности ОДКБ-а, као и препоруке ради усклађивања законодавстава држава-чланица ОДКБ-а и њихово усклађивање са одредбама међународних споразума које су закључиле ове државе под окриљем ОДКБ-а и разматра друга питања значајна за међупарламентарну сарадњу држава-чланица ОДКБ-а.¹⁴⁴

Како смо већ напоменули, жеља земаља ОДКБ-а да у своју организацију почну примати и државе постсовјетског простора најбоље се одразила у ПС ОДКБ-а када су, 12. априла 2013. године, у својству посматрача у ПС ОДКБ примљене Србија¹⁴⁵ и Авганистан. Што се тиче Узбекистана он се ишчланио из ПС ОДКБ-а у исто време када се ишчланио и из самог ОДКБ-а, дакле 28. јуна 2012. године.

¹³⁸ Парламентарна скупштина НАТО-а (ПС НАТО) је, као посебно тело, основана 18. маја 1955. године. Представља везу између НАТО-а са скупштинама држава-чланица тог војног савеза. У њему статус посматрача могу имати и оне државе које нису чланице НАТО-а. Седиште му се налази у Бриселу (Белгија).

¹³⁹ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹⁴⁰ www.paodkb.ru

¹⁴¹ *Delegacija u Parlamentarnoj skupštini Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti*, www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/delegacije.25.900.html

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Народна скупштина Републике Србије, 26. децембра 2007. године, донела је Декларацију о војној неутралности по којој је војно неутрална држава и равноправно сарађује са свим државама и војним савезима. Тако је Србија посматрач у ПС НАТО-а од 28. маја 2002. године (још пре проглашавања војне неутралности), док је посматрач у ПС ОДКБ-а постала 12. априла 2013. године.

Организација за демократију и економску сарадњу (ГУАМ)

Међутим, ни Западни блок, САД и НАТО нису мировали. Ради остварења свог циља, продора на постсовјетски простор, они су искористили и помогли удруживање одређених држава на поменутом простору које су имале проблеме у односима са Русијом. Тако су, на састанку у Кијеву (главном граду Украјине), 23. маја 2006. године, Грузија, Украјина, Азербејџан¹⁴⁶ и Молдавија основале Организацију за демократију и економску сарадњу (ГУАМ¹⁴⁷).

Почеци овог савеза датирају још из 1997. године, тачније од 10. октобра 1997, када су на састанку у Стразбуру (Француска) председници Грузије, Украјине, Азербејџана и Молдавије издали заједнички коминике у којем су изразили жељу за што ближом политичком и економском сарадњом. Коминикеу се, 24. априла 1999, придружио и Узбекистан. Даље зближавање уследило је на самитима у Јалти (Украјина) 7. јуна 2001. и 20. јула 2005. и у Кишиуу 22. маја 2005. Међутим, Узбекистан више није желео да учествује у процесу оснивања ГУАМ-а, те се из њега повукао 29. децембра 2005. Али, остале чланице процеса нису одустале, па је тако, како смо већ рекли, наредне године, 23. маја 2006. у Кијеву савез био формиран, а истог дана су посматрачки статус у њему добиле Турска и Летонија.

Седиште савеза налази се у Кијеву. Главни органи су му: Савет шефова држава, Савет министара спољних послова, Савет националних координатора, Савет сталних представника држава-чланица при ГУАМ-у и Секретаријат на челу са секретаром.¹⁴⁹ Такође, савез има и мноштво радних група и помоћних тела.¹⁵⁰

Заједница независних држава (ЗНД) и Савезна држава Русије и Белорусије (СДРБ) од 1999. године до данас

Што се тиче ЗНД-а, она је, периоду од 1999. године до данашњих дана, наставила да јача, иако су, у међувремену, неке чланице снизиле свој ниво чланства, док су се неке ишчланиле. Туркместан је напустио статус пуноправног члана, 26. августа 2005. године, и прешао у статус придруженог члана услед своје новопрокламоване политике неутралности, док се Грузија ишчланила 18. августа 2009. године услед рата из августа 2008, у којем се директно сукобила са Русијом. Украјина је кренула у процес иступања из ЗНД-а 29. маја 2014. године, услед тзв. Евромајданске револуције (новембар 2013 – фебруар 2014) у којој су на власт дошле изра-

¹⁴⁶ Треба напоменути да, иако је члан ГУАМ-а, Азербејџан избегава антируску реторику коју практикују остале чланице овог савеза и води политику војне неутралности. Такође, жели најбољу сарадњу са Русијом, што и остварује.

¹⁴⁷ Скраћеница ГУАМ за име ове организације долази од првих слова имена држава-чланица: Грузија, Украјина, Азербејџан и Молдавија.

¹⁴⁸ Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ Катарина Штрбац, *Безбедносне интеграције на постсовјетском простору – ГУАМ, Војно дело*, бр. 2/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010, стр. 193.

зито прозападне и проамеричке власти, губитка Крима и града Севастопоља (који су се, као последица Евромајданске револуције, отцепили од Украјине 17. марта 2014. и прогласили независну Републику Крим која се затим, 21. марта, припојила Русији) и почетка грађанског рата на истоку Украјине (области Доњецк и Луганск, иначе, читаво подручје које заузимају поменуте две области у руском и украјинском народу назива се Донбас) 2. маја 2014. Ипак, 9. септембра 2015. године се предомислила, прекинула процес иступања и остала у статусу придруженог члана ЗНД-а, али са максимално смањеним нивоом учешћа на састанцима.¹⁵¹ У октобру 2016. године Украјина је поново разматрала могућност да иступи из ЗНД-а. Међутим, после процене ситуације украјинска влада је, истог месеца, одлучила да не крене у процес ишчлањивања већ да и даље остане чланица ЗНД-а.

Са друге стране, државе-чланице ЗНД-а показале су тежњу да се ова организација почне ширити и ван граница некадашњег СССР-а. Тако су у статус посматрача примљене Авганистан (3. априла 2008) и Монголија (19. августа 2008).¹⁵²

У области економске сарадње у оквиру ЗНД-а, Русија је наставила политику изједначеног увоза и извоза, тј. увоза робе из других чланица ЗНД-а која није оправдавала економске потребе ради даљег очувања утицаја на постсовјетском простору.

Што се тиче СДРБ-а, и он је, од 1999. године наставио да јача. Дана 8. децембра 1999. године, и Русија и Белорусија су у Москви постигле још један споразум који је ступио на снагу 26. јануара 2000.¹⁵³ Тим споразумом постигнуто је још веће зближавање две државе, а савез је коначно добио име по којем се и данас препознаје – Савезна Држава Русије и Белорусије.¹⁵⁴

Период од 2000. до 2007. године

Раније поменути економски раст, као и консолидација државне управе¹⁵⁵ коју је успешно спроводио председник Русије Владимир Путин, убрзо су донели прве успешне резултате. До краја децембра 2002. године, тачније до 28. децембра, руске трупе су, коначно, однеле победу у Другом рату у Чеченији. Од тада, у поменутој руској аутономној републици није више било војних и полицијских операција великих размера, већ само појединачних напада заосталих чеченских и других исламистичких терористичких група. Годину дана пре завршетка Другог рата у Чеченији водио се, од 4. до 18. октобра 2001, Трећи абхаско-грузијски рат у којем су грузијске герилске јединице,¹⁵⁶ заједно са чеченским исламистима, покушале да

¹⁵¹ *Украјина објаснила, почему не выходит из СНГ*, apostrophe.com.ua/news/politics/foreign-policy/2015-09-09/ukraina-obuyasnila-pochemu-ne-vyihodit-iz-sng/34834

¹⁵² Никола Тошић Малешевић, *Међународне политичке организације...* (необјављивани рукопис).

¹⁵³ Исто.

¹⁵⁴ Исто.

¹⁵⁵ Mijlan Filimonović, *Obnova moći Ruske Federacije...*, Zbornik radova *Savremeni...* (priredivač Dragan Đukanović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 155.

¹⁵⁶ Грузијске герилске јединице у Абхазији биле су састављене махом од Грузијаца који су били житељи Абхазије, али такође и од добровољаца из осталих делова Грузије.

ставе под своју контролу област Кодорског кланца у Абхазији. Мађутим, и у овом рату Абхазија је (поред осталог и због чврстог руског става да се проблем Абхазије не може решавати оружјем) однела победу.

Са друге стране, и америчке (као и остале западне) власти појачале су своје напоре да продру на постсовјетски простор, па су кренуле да организују или пружају помоћ опозицији у организовању тзв. обојених револуција у бившим совјетским републикама са намером да на власт инсталирају, или помогну довођење на њу, својих присталица. Најпре је дошло до тзв. Револуције ружа у Грузији (од 15. до 23. новембра 2003) у којој је срушен председник Едуард Шеварднандзе, а на његово место доведен прозападно оријентисани Михаил Сакашвили. Затим је (од 22. новембра 2004. до 23. јануара 2005) дошло до тзв. Наранџасте револуције у Украјини у којој је Запад помогао да на власт, после великих спорења око легитимности председничких избора, дође њихов кандидат Виктор Јушченко и тако победи проруског кандидата Виктора Јануковича. На крају, дошло је до тзв. Револуције лала у Киргизији (од 22. марта до 11. априла 2005). Међутим, ова револуција није се завршила баш онако како је Западни блок желео, будући да председник Киргизије, Аскар Акајев, није био омиљен ни у Русији која је, иначе, и са своје стране, подржала револуцију. То јој је омогућило да ту револуцију стави под своју контролу и да нови председник Курманбек Бакијев не буде антируски оријентисан. Тако је Киргизија ипак остала под руским утицајем.¹⁵⁷

Најтеже последице револуција од 2003. до 2005. године оставила је она у Грузији. Наиме, нови грузијски председник Михаил Сакашвили био је изразито антируски оријентисан, па је одмах почео тако и да делује. Најпре је, у изненадном војном упаду 4–6. маја 2004, ставио под своју контролу Аџарију¹⁵⁸ чији је лидер побегао у Русију. Затим је грузијска војска (уз помоћ локалних грузијских герилаца), такође у изненадном налету од 22. до 28. јула 2006, упала у Абхазију и ставила под своју контролу Кодорски кланац. Охрабрен тим успесима, који су постигнути без ратова и са мало жртава, Сакашвили је почео да планира много веће акције које неће протети добро.

У међувремену, Русија се све више опорављала. Двадесет првог августа 2006. године вратила је највећи део свог међународног дуга¹⁵⁹ и свела га на неку нормалну меру, а то јој је дало огромне могућности да се још енергичније ангажује у међународној политици. Пошто је враћањем дуга постигнут велики успех, председник Русије Владимир Путин и руска влада проценили су да је фаза *аккумуляције* завршена и да треба прећи на фазу *реализације* у којој ће Русија заузети своје значајно место на међународној сцени.

¹⁵⁷ Курманбек Бакијев је и сам збачен у тзв. Априлској револуцији (од 6. априла до 15. јуна 2010) која је била потпуно унутрашњи продукт, настао због лоших услова живота у Киргизији. И после ње у Киргизији је остала проруска власт оличена најпре у председници Рози Отумбајевој, а затим у председнику Алмазбеку Атамбајеву.

¹⁵⁸ Аџарија је аутономна република у Грузији. Од распада СССР-а уживала је широку аутономију у саставу Грузије, али је, од маја 2006, стављена под директну контролу централних грузијских власти и њен аутономни статус је од тада само номиналан.

¹⁵⁹ Међународни дуг се нагомилао током друге половине владавине Михаила Горбачова (1988–1991) и током владавине Бориса Јељцина (1991–1999).

Период од 2007. године до данас

Поменута фаза *реализације* отпочела је говором Владимира Путина на Минхенској конференцији безбедности, 10. фебруара 2007. године,¹⁶⁰ у којем је изнео до тада најтврђи руски став и противљење по питању даљег ширења НАТО-а на Исток.¹⁶¹ Од тада, руско државно руководство све учесталије истиче захтев за признањем глобалног значаја своје земље, па тако и делује.

Прву прилику да покаже своју снагу у фази *реализације* Русија је добила у Грузији. Агресивна антируска политика Михаила Сакашвилија је и даље јачала, па је, после поменутог заузимања Кодорског кланца, испословала пристанак Русије да затвори своје војне базе у Грузији, што је Русија и урадила 15. новембра 2007.¹⁶² Охрабрена тим успехом, Грузија је сада желела да под своју контролу стави Јужну Осетију (а касније и Абхазију), те се тако почела припремати за још један изненадни војни упад. Грузијске власти су рачунале да ће брз упад војске донети успех (исто као у Аџарији или у Кодорском кланцу). Такав „шок“ напад, Грузија је веровала, не би оставио времена Русији да реагује и ставио би је пред свршен чин.

¹⁶⁰ Miljan Filimonović, *Obnova moći Ruske Federacije... Savremeni...* (priređivač Dragan Đukaović), Institut за međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 155.

¹⁶¹ Младен Лишанин, Бранислава Цупаћ, *Русија, НАТО, ЕУ: комплементарни или конкурентски погледи на нову безбедносну архитектуру Европе, Војно дело*, бр. 1/2013, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2013, стр. 110.

¹⁶² Русија је, после повлачења из земаља бившег Варшавског пакта и бивших република СССР-а које је, завршено 1994. године, у иностранству и бившим републикама СССР-а задржала само неке војне базе, објекте и постројења. У **Грузији** су то биле базе „Батуми“, „Вазинани“ и „Ахалкалаки“ код истоимених градова (затворене, како смо видели у тексту, 15. новембра 2007.), у **Украјини**, код града Мукачево, биле су ваздухопловна база „Мукачево“, радарска станица „Мукачево“ и база „Шипка“ (сви објекти код Мукачева су затворени 26. марта 2009.), док поморску базу „Севастопол“ у истоименом граду на Криму Русија не сматра више базом у иностранству будући да је, од 21. марта 2014, Крим припојила себи. У **Казахстану** Руси имају радарску станицу „Балкаш 9“ код Приозерска и регименту војних транспортних авиона на аеродрому „Костанај“ у истоименом граду. У **Азербејџану** су имали радарску станицу „Габалин“ код истоименог града (напустили су је 6. октобра 2013.). Поморску базу „Камран“ код Камрана у **Вијетнаму** Русија је напустила 2002. године, а исте године је затворила и радиоелектронски центар „Лурдес“ код Хаване на **Куби**. У **Сирији** Русија је задржала поморски пункт „Тартус“ у истоименом граду. Међутим, Русија је, након 1994, такође и отварала нове базе и војно-полицијске објекте и постројења у бившим републикама СССР-а и иностранству. Тако је марта 1995. у **Јерменији** отворила ваздухопловну базу „Ереван“ код Еревана и базу „Гјумри“ код Гјумрија. Године 2001. у **Белорусији** је отворила поморски комуникациони центар „Вилејка“ код Вилејке и радарске станице „Ганцавичи“ и „Барановичи“ код истоимених градова. Дана 23. октобра 2003. отворила је ваздухопловну базу „Кант“ код истоименог града у **Киргизији**, док је у **Таџикистану** наредне 2004. године отворила базу „Душанбе“ код таџикистанске престонице. Такође, 25. априла 2012. у **Србији** је поред Ниша, отворила, заједно са Србијом и ЕУ, заједнички полицијски Центар за управљање у кризним ситуацијама „Ниш“ (иако је то и њен заједнички објекат, Европска унија, до сада, ниједном није у њега слала полицијске снаге својих држава-чланица нити је учествовала у његовом управљању, тако да је поменути центар, фактички, само руско-српски центар, јер у његовом руковођењу учествују само Русија и Србија које у њега шаљу своје полицијске снаге. Из Русије се шаљу снаге Министарства за цивилну заштиту, ванредне ситуације и елиминацију последица природних катастрофа, а оне су врста руских полицијских јединица). Коначно, септембра 2015. Русија је у **Сирији** отворила ваздухопловну базу „Хмејмим“ код града Латакија. Иначе, у **Киргизији** су своју ваздухопловну базу „Манас“ код града Бишкека имале и САД. Поменута америчка ваздухопловна база отворена је децембра 2001. године, а затворена јула 2014. године.

У складу с тим, од јуна 2008. године отпочело је гомилање грузијских трупа уз подручје Јужне Осетије која је и сама одговорила истом мером. Русија је, са друге стране, видевши грузијске намере, и сама, од краја јула, почела да гомила трупе уз границу са Грузијом, на сектору Јужне Осетије. Још пре размештања руских јединица избили су, од 29. јуна, и први оружани инциденти између грузијских и абхаских трупа, а од 4. јула и између грузијских и јужноосетијских трупа.¹⁶³ Поменути инциденти наставили су се све до избијања рата почетком августа. Коначно, касно увече 7. августа (у 23:35 часова),¹⁶⁴ грузијски председник Михаил Сакашвили издао је наређење својој војсци да нападне Јужну Осетију, што је ова, нешто после поноћи 8. августа, и учинила те тако отпочела тзв. рат у Грузији. На грузијски напад реаговале су Русија и Абхазија, тако да је руска војска ушла у рат 8. августа, у послеподневним часовима, а наредног дана, 9. августа, у рат је ушла и абхаска војска, напавши грузијске трупе и герилце у Кодорском кланцу.¹⁶⁵ До 12. августа рат је завршен победом руских, јужноосетијских и абхаских јединица. Грузијске трупе су избачене из Јужне Осетије и Абхазије (из Кодорског кланца одакле су избачени и грузијски герилци који су представљали проблем за Абхазију још од 1994. године). Са друге стране, у Јужној Осетији и Абхазији од тада се налазе јаке руске трупе које их штите од могућег новог грузијског напада. Коначно, 26. августа 2008, Русија је одлучила да призна независност Јужне Осетије и Абхазије, а њен пример следиле су још неке државе у свету.¹⁶⁶ Већ идућег месеца избила је велика светска економска криза која је погодила и Русију, али је оставила много мање последица него криза из времена пред распад СССР-а и после његовог распада у деведесетим годинама XX века.

Наредне 2009. године (крајем новембра) руски председник Дмитриј Медведев¹⁶⁷ покушао је да се договори са Западом, предлажући пројекат Уговора о европској безбедности који је подразумевао да се Русија дубље интегрише у тзв. архитектуру безбедности у Европи и формулисање питања која треба решавати у дијалогу са Западом.¹⁶⁸ Међутим, Западни блок је одбио овај руски предлог, тако да је између две стране настављен тињајући сукоб.

Почетком 2010. године Русија је постигла успех у Украјини. Наиме, тамо је на председничким изборима победио Виктор Јанукович, па је Украјина добила проруску власт.¹⁶⁹ Већ следеће 2011. године (тачније 15. марта) отпочели су крвави не-

¹⁶³ Драган Петровић, *Геополитика...*, Прометеј, Институт за међународну политику и привреду, Нови Сад – Београд, 2008, стр. 91-92.

¹⁶⁴ MatthiasKuster, *Грузијско-руски рат 2008. године, Војно дело*, бр. 2/2014, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2014., стр. 31.

¹⁶⁵ Драган Петровић, *Геополитика...*, Прометеј, Институт за међународну политику и привреду, Нови Сад – Београд, 2008., стр. 93-94.

¹⁶⁶ И поред ових признања, по међународном праву и УН, Јужна Осетија и Абхазија су и даље делови Грузије.

¹⁶⁷ Дмитриј Медведев је био председник Русије од 7. маја 2008. до 7. маја 2012. године. Од 8. маја 2012. је председник владе Русије.

¹⁶⁸ Зоран Јефтић, Мирослав Младеновић, Горан Мандић, *Нови стратегијски концепт НАТО-а и руска иницијатива за промену архитектуре европске безбедности, Војно дело*, бр. 4/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010, стр. 152.

¹⁶⁹ Наранцаста револуција у Украјини 2004–2005. године је само делимично успела. Иако су највећи део власти после ње чинили прозападни политичари, проруски политичари су, ипак, чинили њен важан део, па је тако Виктор Јанукович у периоду 2006–2007. године био председник владе Украјине. Међутим, и та делимична победа Западног блока после Наранцасте револуције итекако је стварала сметње Русији.

реди у Сирији (руском савезнику на Блиском истоку) који су се убрзо претворили у тежак и дуготрајан грађански рат. У том рату Русија подржава сиријску владу, Западни блок на челу са САД и НАТО и њихови савезници са Блиског истока (у првом реду Саудијска Арабија и Катар) тзв. умерену опозицију (иако још није јасно кога она тачно обухвата и да ли је стварно умерена), а као још две ратујуће стране појавиле су се терористичке организације Исламска Држава (ИД) и Ал-Нусра Фронт (сиријска подружница терористичке организације Ал-Каида). САД, Француска и Велика Британија покушале су, у другој половини 2013, да крену у бомбардовање положеја сиријске владе како би помогле побуњеницима. Наиме, 21. августа 2013. поменуте земље и побуњеници оптужили су сиријску владу да је тог дана у сукобима у предграђу Дамаска користила хемијско оружје. Сједињене Државе и њени савезници (осим Велике Британије чијој влади сопствени парламент није одобрио учешће у рату) били су спремни да бомбардују сиријске владине снаге, али је то спречено вештим дипломатским маневром Русије, 9. септембра 2013. године, када је, заједно са сиријском владом, предложила да Сирија уништи комплетне залихе свог хемијског оружја како не би била бомбардована. Будући да је и сам дан раније (не слутећи да ће тако нешто Русија и Сирија прихватити) рекао да у случају таквог решења неће напасти Сирију, Западни блок се нашао ухваћен у раскораку, па је тако морао одустати од планиране агресије.

Међутим, ситуација у односима између Русије и Западног блока се све више погоршавала, а од наредне, 2014. године, ушле су у период односа сличан ономе у хладном рату¹⁷⁰ (зато неки истраживачи из различитих области друштвених наука говоре о „новом хладном рату“ иако је то мало претерано). Наиме, још од почетка 2013. године нагло се компликовала ситуација у Украјини. Та земља је од 2010. године имала проруску власт која је желела прикључење Европској унији (ЕУ)¹⁷¹ али и одржавање добрих односа са Русијом и војну неутралност. Али, када је, у јесен 2013, Украјина требало да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП), ЕУ је почела да поставља услове, поручивши јој да, ако жели ССП, треба да прекине економске везе са Русијом које су прилично јаке. Са друге стране, и Русија је исто тако почела вршити притисак на украјинску владу да одустане од ССП-а, јер је он био неспојив са слободном трговином која је постојала између Русије и Украјине.

¹⁷⁰ Срђан М. Перишић, Маја Кајтез, *Савремено геополитичко сучељавање Русије и Запада – да ли је на помолу (нови) раскол између Европе и Русије?*, Војно дело, бр. 4/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015, стр. 70.

¹⁷¹ Европска унија (ЕУ) међународна је организација европских држава која има посебне карактеристике јер поседује и нека обележја федералне државе. Има и елементе војног савеза, али ипак не представља војни савез. Седиште јој је у Бриселу (Белгија). Њени почети сежу до 9. маја 1950, а први темељи су јој ударени 24. јула 1952. Циљ јој је био стварање заједничког тржишта и укидање царинских и трговинских ограничења. Такође, будући да је то, првобитно, била организација у којој су чланице биле само европске државе Западног блока, требало је и да спречи продор утицаја СССР-а на овај блок. После краја хладног рата (9. новембра 1989) и распада СССР-а (25. децембра 1991), Европској унији су почеле приступати и државе које су раније биле чланице Источног блока, Варшавског пакта и СССР-а. После 1989, односно 1991, ЕУ све више тежи да се наметне и као носилац политичког и привредног продора Западног блока на југ (Балканско полуострво) и исток (државе бившег Источног блока, Варшавског пакта и СССР-а и данашње Русије) европског континента. Ипак, озбиљно је уздрмана одлуком британских бирача на референдуму, 23. јуна 2016. године, на којем су већински гласали да Велика Британија изађе из ЕУ.

Будући да председник Украјине Виктор Јанукович није могао одлучити шта да ради, опозиција је (уз подршку Западног блока) 21. новембра 2013. отпочела демонстрације ради притиска на власт да потпише ССП (што се сматра за почетак тзв. Евромајданске револуције). Међутим, 29. новембра Виктор Јанукович је коначно преломио и објавио одлуку да Украјина неће потписати ССП. То је изазвало још масовније протесте опозиције (која је сада кренула у акцију рушења легитимне власти) док је Западни блок појачао подршку. Нереди и сукоби су се све више појачавали, а почеле су да падају и људске жртве. На крају, 22. фебруара 2014. Виктор Јанукович је напустио Кијев и отишао у Русију, а наредног дана, 23. фебруара, власт су преузеле прозападне вође опозиције Арсениј Јацењук, Виталиј Кличко и Олег Тјахнибок.¹⁷²

Међутим, Русија и становништво Украјине које је било или руско или украјинско које је нагињало Русији, нису се лако предавали. Већ 23. фебруара (дакле истог дана када је прозападна опозиција узела власт у Кијеву) отпочели су проруски протести на Криму који су, на крају, довели до тога да су власти Крима и града Севастопоља,¹⁷³ после одржаног референдума 16. марта (на којем се убедљива већина становника определила за проглашавање независности од Украјине и припајање Русији) прогласиле независну Републику Крим 17. марта, која се већ 21. марта припојила Руској Федерацији.¹⁷⁴ Иначе, убрзо по почетку проруских протеста на Крим су, по наредби руског председника Владимир Путина,¹⁷⁵ 28. фебруара ушле руске трупе које су опколиле украјинске и заузеле све важне тачке. После месец дана окружења, украјинским јединицама је из Кијева наложено да напусте Крим (24. марта) што су оне и урадиле. Последње украјинске трупе отишле су са Крима 26. маја 2014. Иначе, цео процес одвајања Крима од Украјине и његовог припајања Русији протекао је уз велику напетост, али без борби, уз неколико оружаних инцидената. Са друге стране, у областима Доњецк и Луганск (тзв. Донбас), на истоку Украјине, ситуација се другачије одвијала. Проруски протести који су тамо отпочели 1. марта 2014, и нарочито се појачали у априлу, прерасли су, 2. маја 2014. године када су украјинске трупе и паравојне формације верне новој прозападној влади у Кијеву кренуле у офанзиву на исток Украјине, у грађански рат на поменутом подручју у којем Русија подржава проруске устанике, док Западни блок пружа подршку властима у Кијеву.¹⁷⁶ И поред два договорена споразума из Минска (од 5. септембра 2014. и

¹⁷² Биљана Стојковић, *Источно питање и Украјинска криза, Војно дело*, бр. 1/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015, стр. 34.

¹⁷³ Крим је у оквиру Украјине имао статус аутономне републике, док је град Севастопољ имао посебан аутономни статус.

¹⁷⁴ И у саставу Русије Крим има статус аутономне републике, а град Севастопољ посебан аутономни статус. Ипак, по међународном праву и УН, Крим и Севастопољ су и даље делови Украјине.

¹⁷⁵ Владимир Путин био је вршилац дужности председника владе Русије од 9. до 16. августа 1999. Од 16. августа 1999. до 7. маја 2000. био је председник владе Русије. Вршилац дужности председника Русије био је од 31. децембра 1999. до 7. маја 2000. Председник Русије био је од 7. маја 2000. до 7. маја 2004. и од 7. маја 2004. до 7. маја 2008. Поново је био председник владе Русије од 8. маја 2008. до 7. маја 2012. Од 7. маја 2012. поново се налази на функцији председника Русије.

¹⁷⁶ Проруски устаници су на истоку Украјине прогласили Доњецку Народну Републику (ДНР) и Луганску Народну Републику (ЛНР).

11. фебруара 2015), чије су главне одредбе биле повратак украјинских војника на руско-украјинску границу на сектору Донбаса и широка специјална аутономија за Доњецку и Луганску област, рат се настављао.¹⁷⁷

У међувремену, и ситуација у Сирији се искомпликовала. Нагло ширење бруталне терористичке војске Исламске Државе у Сирији и Ираку довело је до тога да САД отпочне да је бомбардује у Ираку (8. августа 2014), а затим и у Сирији (22. септембра 2014).¹⁷⁸ Од осталих земаља Западног блока, бомбардовању ИД у Ираку и Сирији прикључили су се Француска (19. септембра 2014. у Ираку и 27. септембра 2015. у Сирији), Велика Британија (30. септембра 2014. у Ираку и 2. децембра 2015. у Сирији), Аустралија (1. октобра 2014. у Ираку и 9. септембра 2015. у Сирији) и Канада (2. новембра 2014. у Ираку и 8. априла 2015. у Сирији; из обе акције Канада се повукла 15. фебруара 2016), док се Немачка прикључила само у Сирији (10. децембра 2015). Русија је, пак, са своје стране, акцију бомбардовања Исламске Државе у Сирији (али и осталих трупа и терористичких организација које су против сиријске владе) отпочела 30. септембра 2015. године на позив владе Сирије. У вези са Сиријом настао је још један проблем, а то је заоштравање односа између Русије и Турске након што су турске снаге, 24. новембра 2015, обориле руски авион¹⁷⁹ који је био на задатку у Сирији, тврдећи да је нарушио турски ваздушни простор, док је Русија то негирала оптужујући Турску да је авион намерно оборила зато што тајно подржава Исламску Државу. Због тога је Русија, почетком децембра 2015, увела санкције Турској. Међутим, крајем јуна 2016. године Турска је Русији званично изразила жаљење због поменутих догађаја, а Русија је, заузврат, почетком јула 2016, најавила укидање санкција Турској.¹⁸⁰ Тако су односи две земље нормализовани, а веома брзо су се још више побољшали када је Русија, информацијама које је дознала и затим правовремено доставила турским властима, помогла председнику те државе Реџепу Тајипу Ердогану да, 15–16. јула 2016, угуши покушај војног удара и сопствено свргавање са власти.

Закључак

Напетости које трају између Русије и Западног блока, у суштини, нису престајале ни након пада Берлинског зида, ни распадом СССР-а. Оне су само настављене у промењеним друштвеним и међународним околностима. Свакако, после распада СССР-а Руска Федерација била је вољна да постигне неку врсту договора са Западним блоком, нарочито у периоду од 1991. до 1996. године, али се то показало немогућим јер, пре свега Запад на челу са САД, није поштовао договоре и свесно

¹⁷⁷ Грађански рат на истоку Украјине довео је до тога да су Западни блок на челу са САД и Русија увели, током јула и августа 2014. године, међусобне санкције.

¹⁷⁸ Понекад Сједињене Државе у Сирији гађају и трупе сиријске владе, помажући тзв. умереној опозицији.

¹⁷⁹ Том приликом страдао је један од руских пилота који је управљао авионом.

¹⁸⁰ Русија је најпре, 28. августа 2016. године, укинула санкције на туристичка путовања у Турску да би затим у три наврата, 11. октобра 2016, 10. марта 2017. и 3. маја 2017. године, укинула и санкције на увоз одређених пољопривредних производа из Турске. Тренутно су на снази остале само санкције које се одnose на увоз парадајза из Турске у Русију.

је занемаривао и запостављао интересе Русије. Због тога је Русија, почевши од 1996, а нарочито од 1999. године, почела да спроводи другачију политику у којој је првенствено водила рачуна о својим интересима. То се, наравно, није свидело Западном блоку који је, на разне начине, покушао (а и данас то чини) да ослаби Руску Федерацију и продре на простор бившег СССР-а. Русија, пак, нарочито од 2007. године, настоји да свој интерес и утицај рашири и ван простора бившег СССР-а и да заузме положај који је, у великој мери (мада срећом по њу не и сасвим) изгубила када се, крајем 1991. године, распао Совјетски Савез. Како ће се ствари у овом спољнополитичком сучељавању даље развијати остаје да се види у времену које долази.

Литература и извори

- [1] *Време када се пуцало на Бели дом*, Руска реч, 3. октобар 2013. године.
- [2] Gajić Dejan, *Proces širenja NATO-au Evropi, Međunarodni problemi*, br. 3/2009, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- [3] Гедис Џон Луис, *Хладни рат – ми данас знамо*, СЛЮ, Београд, 2003.
- [4] *Delegacija u Parlamentarnoj skupštini Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti*, www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina/sastav/delegacije.25.900.html
- [5] Екмечић Милорад, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
- [6] Јефтић Зоран, Младеновић Мирослав, Мандић Горан, *Нови стратегијски концепт НАТО-а и руска иницијатива за промену архитектуре европске безбедности*, Војно дело, бр. 4/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010.
- [7] Килибарда Зоран, *Безбедносне интеграције у постсовјетском простору – Организација уговора о колективној безбедности*, Војно дело, бр. 1/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010.
- [8] Kurjak Jelica, *Rusija i nacionalni problemi, Međunarodni problemi*, br. 3-4/92, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1992.
- [9] Kuster Matthias, *Грузијско-руски рат 2008. године*, Војно дело, бр. 2/2014, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2014.
- [10] Лишанин Младен, Цупаћ Бранислава, *Русија, НАТО, ЕУ: комплементарни или конкурентски погледи на нову безбедносну архитектуру Европе*, Војно дело, бр. 1/2013, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2013.
- [11] Mankoff Jeffrey, *Russia and the West: Taking the Longer View, The Washington Quarterly*, number 2/2007, The MIT Press, Washington DC, 2007.
- [12] Младеновић Мирослав, Јефтић Зоран, Мандић Горан, *Организација уговора о колективној безбедности између илудије и анти-НАТО*, Војно дело, бр. 1/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015.
- [13] Младеновић Мирослав, Килибарда Зоран, Милосављевић Слађан, *„Постхладноратовске” промене безбедносних и стратешких концепција Руске Федерације*, Војно дело, бр. 3/2013, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2013.
- [14] Младеновић Мирослав, Килибарда Зоран, *Шангајска организација за сарадњу*, Војно дело, бр. 1/2011, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2011.

[15] „Многое сложилось бы иначе...”, *Холодное лето 91-го: хроника событий*, Красная Звезда, 16. августа 2003.

[16] Перишић Срђан М., Кајтез Маја, *Савремено геополитичко сучељавање Русије и Запада – да ли је на помолу (нови) раскол између Европе и Русије?*, *Војно дело*, бр. 4/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015.

[17] *Petnaest godina od dolaska Putina na vlast – dan kada je Rusija ponovo oživela*, www.nspm.rs/savremeni-svet/petnaest-godina-od-dolaska-putina-na-vlast-dan-kada-je-rusija-ponovo-ozivela.html?alphabet=I

[18] Петровић Драган, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Институт за међународну политику и привреду, Нови Сад – Београд, 2008.

[19] Петровић Драган, Ђукановић Драган, *Стубови спољне политике Србије – ЕУ, Русија, САД и Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.

[20] Рокаи Петер, Ђере Золтан, Пал Тибор, Касаш Александар, *Историја Мађара*, СЛЮ, Београд, 2002.

[21] *Сообщение Центральной комиссии референдума Союза ССР об итогах референдума СССР, состоявшегося 17 марта 1991 г.*, Правда, 27. март 1991. года.

[22] Стојковић Биљана, *Источно питање и Украјинска криза*, *Војно дело*, бр. 1/2015, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2015.

[23] Тошић Малешевић Никола, *Међународне политичке организације, међународни војни савези, програми и тела и бивши међународни војни савези (од 1945. године) у којима учествују или су учествовале европске државе (необјављивани рукопис)*.

[24] *Украина објаснила, почему не выходит из СНГ*, apostrophe.com.ua/news/politics/foreign-policy/2015-09-09/ukraina-obyuasnila-pochemu-ne-vyihodit-iz-sng/34834

[25] Фатић Александар, *Карактеристике новог безбедносног устројства Европе – усмеравање западног Балкана*, *Војно дело*, бр. 1/2009, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2009.

[26] Filimonović Miljan, *Obnova moći Ruske Federacije – implikacije na međunarodni položaj Republike Srbije*, *Zbornik radova Savremeni međunarodni izazovi* (priređivač Dragan Đukanović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

[27] cis.minsk.by/page.php?id=14

[28] *Crimea Is Putin's Revenge. On March 24, 1999, the U. S. Bombed Kosovo. Putin has been planning his payback ever since.*, www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/03/putin_s_crimea_revenge_ever_since_the_u_s_bombed_kosovo_in_1999_putin_has.html

[29] Чомски Ноам, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Институт за политичке студије, Београд, 1995.

[30] Штрбац Катарина, *Безбедносне интеграције на постсовјетском простору – ГУАМ*, *Војно дело*, бр. 2/2010, Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду, Београд, 2010.

[31] www.odkb-csto.org

[32] www.paodkb.ru

[33] www.sectesco.org/EN123/AntiTerrorism.asp